БАЙЫРЛААЛ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 108 (9791) | 1975 чылдың май 9, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Коммунистиг партияның, Совет күрүненин удуртукчуларынга юбилей медальдарын тывысканы

Май 8-те Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев оларга «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 30 чылы» юбилей медальдарын байырлыг байдалга тывыскан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев эш Н. В. Подгорныйга юбилей медалын тывыскан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Күрүне шаңналының лауреады скульптор Григорий Николаевич Постников 30 чыл дургузунда 300 ажыг скульптура чогаалдарын тургускан.

ЧУРУКТА: Г. Н. Постниковтуң Ленинградта «Ада-чурттуң дайыны» (хүлер) деп композициязы.

В. ЧЕРЕДИНЦЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОВЕТ УЛУСТУҢ ӨНДҮР УЛУГ МААДЫР ЧОРУУ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга холбаштыр Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал

Ада-чурттуң Улуг дайыны үжен чыл мурнунда совет улустуң фашизмни ашкан тиилелгезиниң доозулган. Төөгүде эң улуг тулчуушкун 1418 хүн уламчылаан. Ол дайын социалистиг Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, делегей деп-шилгезин камгалап алыр дээш, келир үениң чөптүг тайбыңы дээш дайын болган.

Кремльдиң Съездилер ордузу май 8-те онза байырлал шинчизи кирген. Ордуже кирер эжикте тук азар черлерде ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның туктары кинскээн. Ордуда — тулчуушкунларга эң шылгаран шериг кезектериниң дайынчы алдар-биле бүргеттинген туктары. Кожазында — фронтуларның 1945 чылдың июньда Кызыл шеге Тиилелге парадынга киришкен полктарның туктары. Ында — фронтуга дайынчы техника болгаш ок-чемзекти, азыр-чемни берип турган мурнакчы бүдүрүлгелериниң туктары.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга холбаштыр Кремльге. Съездилер ордузунга, байырлыг хуралга дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары: бүгү-ле эвилелдешкен республикалардан Совет Эвилелиниң Маадырлары, Алдар орденинің бүгү үш чергезиниң эдилекчилери Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары чыылган. Залда — ажылчы чоннарның, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң төлээлекчилери.

Залда — Тиилелгениң 30 чылын байырлап, ССРЭ-де келген даштыкы делегациялар.

База-ла ында — ССРЭ-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары, совет болгаш даштыкы корреспондентилер.

Сценаның ортузунда— В. И. Лениниң бюстизи. «1945» болгаш «1975» дээн чурагайлар дайын соонда совет улустуң эрткени, тайбың үжен чылдың дугайын сагындырып турар. Сценаның ханызында — Тиилелге орденин сиилбээн.

15 шак. Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар президиумга көстүп келирге, чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Президиумда оларның-биле кады социалистиг чурттарның, антигитлержи коалиция чурттарының делегацияларының удуртукчулары, кескү совет шериг начальниктер, дайын хоочуннары, күш-ажылдың мурнакчылары олурган.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин ажыктан.

Совет Эвилелиниң күрүне гимнизи чаңгыланып үнген.

1945 чылдың майда аштырган рейхстагтың кырынга аскан Тиилелге тугун шеригниң марш аялгазының адаа-биле киирип келген. Зал байырлалдыы-биле уткаан. Гвардейжилериниң болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң үш хевирлериниң туктарының хүндүлүг үеделгези-биле Тиилелгениң тугун Совет Эвилелиниң Маадырлары М. А. Егоров, М. В. Кантария болгаш С. А. Неустроев олар киирип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневке сөс берген. Байырлыг хуралдың киржикчилери турып келгеш, ону байыр чедирген кыйгы салып, диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим ада-чурттчулар!

Эргим фронтучулар!

Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бо байырлалдыг хүннерде совет кижи бүрүзү, өг-бүле бүрүзү, бистиң бүгү улузувус 1945 чылдың уттундурбас майының дугайында турасказалдыг бодал-биле чурттап турар. Үр болгаш коргунчуг дайынның соонда берге байдал-биле чедип алдынган тайбыңның аас-кежиин билген улустуң сагыш-сеткил талазы-биле өндүр улуг көдүрүүшкүнү база дагыя сагышка ол олчаан көстүп келген ышкаш кылдыр сагындырар-дыр.

Биске дайын херек чок турган. Ынчалза-даа кажан дайын эгелей бээрге, совет улус агрессорларга удур өлүмүг сегиржип алышкынче эрес-маадырлыы-биле кирипкен.

Гитлержилер арааныныг шериг машиназын биске удур чоруткан. Хемчээли-даа, адысыы-даа чок ол келергей дерзин ёзу-биле гитлержилер Совет Эвилелиниче халлаан. Калыг-дошкунуңуң талазы-биле алырга, ооң мурнунда туруп көрбээн тулчуушкуннар, ийи талдан миллион-миллион солдаттар киришкен тулчуушкуннарның даазы-шимээни бөрык дөрт чыл дургузунда соксаваан.

Эжелекчилериниң армияларын Москва чанынга чылча шапканы, Ленинград камгалалы, Сталинград дээш маадырлыг тулчуушкун, Кавказ дээш тулчуушкун, Курск-Орёл эзтпээнге аажок улуг сегиржин алышкын, Корсунь-Шевченко операциязы, Берлинни тиилелгениг штурмнааны болган дайынларының төөгүзүнге кеззэ шагда кирер өске-даа хөй-хөй эң улуг операциялар совет чепсекти өшпес алдар-биле бүргээн.

Эң аар-берге шылгалдаларны эртпишаан, совет кижилер Төрээн чуртунуң алдарын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган, Октябрьның чаалап алышкынкарын, Владимир Ильич Лениннин биске чагып чораан херээн камгалап алган.

Совет улустуң маадырлыг демисели делегейниң ийги дайынының чорудулгазын үндезини-биле өскерткен. Ийги дайынның тулчуушкуннары Атлантикадан Оожум океан чедир, Гренландияның даштарындан Африканың эзи куруг ховуларынга чедир — кайгамчык улуг делгемнерге чаттылган. Ынчалза-даа дайын чорудулгаларының кол чери совет-герман фронт болу берген. Чогум утказы-биле алырга, маңаа чүгле совет улустуң салым-чолу эвес, харын бүгү кижи төрелгетениң салым-чолу шинтпирлеттинип турган.

Амгы байырлал — фашизмге удур улуг тулчуушкунуң бүгү киржикчилериниң байырлалы-дыр.

Дыка хөй чурттардан хөй санныг партия, күрүне, шериг болгаш хөй-шиити делегацияларының мында, бистиң байырлыг хуралывыста олуржуп турары— ооң көскү илерелдир. Улуг, бүгү улусчу байырлалдың магалыг чаагай өөрүшкүзүн бистиң-биле үлежир дээш келген боттарының даштыкы аалчыларынга совет кижилер сеткилдиг ханызындан байыр чедирип турар.

Ахы-дуңма социалистиг чурттарның — Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Вьетнам Демократтыг Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Көрей Улус Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, Чехословак Социалистиг Республиканың, Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың бо залда орар делегацияларынга изиг байыр чедирип тур бис.

Антигитлержи коалицияның чурттарындан — Великобританиядан, Американың Каттышкан Штаттарындан болгаш Франциядан хүндүлүг аалчыларга байыр чедирип тур бис. Гитлержи агрессорларга болгаш кулданыкчыларга удур демисел талазы-биле бистиң дайынчы соратнктервисти бо хүн мында көрүп турар болганывыска совет кижилер өөрүп турар.

Югославияның коммунистерге баштаткан улусчу-хосталга армиязының эрес-маадыр демисели, Польшаның болгаш Чехословакияның патриоттарының тургускан армияларының болгаш каттыжыышкынларының эрес-маадыр чоруу, Словакияга, Румынияга, Болгарияга улустуң тура халыышкынары, албания улустуң хосталгалыг демисели, Франциягa, Италияга болгаш өске-даа чурттарга удурланыышкын шимээшкини, партизан отрядтарының хөделиишкиннери, дайзының чуртуга антифашистиг чажыт ажылдыг демисел—ол-ла бүгү үүлдер алыс түннелинде баргаш, совет улустуң демисели-биле чаңгыс аай күүлүг агым кылдыр каттышкаш, халаптыг кара хамчыны Европаның чурт чуруунан арылдыр шаалкан.

Фашизмни чылча шапкан чорук хөй-хөй улустарның амыдыралынга хаңы истя арттырып, делегейниң хевиршинчизин өскерткен.

Он-он чурттар фашистиг дарлалдан хосталган, боттарының хамаарышпас чоруун катап тургузуп алган.

Польшаның, Чехословакияның, Югославияның, Болгарияның болгаш Венгрияның, Румынияның болгаш Албанияның, Герман Демократтыг Республиканың улустары, Кыдаттың, Вьетнамның болгаш Соңгу Көрейниң улустары социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алыр аргалыг болган. Делегейниң социалистиг системазы тыптып келген. Делегей амыдыралы чаа хоойлулар ёзугаар хөгжүп турар апарган.

Депшилгелиг демократтыг, тайбыңга ынакшылдыг күштериниң турштары бүгү делегейде быжыккан. Коммунистаг партияларның ат-алдары болгаш политиктиг салдары чер болганда күштелген. Демократия болгаш ажылчы чоннарның материалдыг байдалын экижидер дээш демиселге ажылчын шимчээшкини чаа-чаа чедиишкиннери чедип алган. Колониялардыг империялардың сандараашкыны дайын соонда баштайгы чылдарда күштелгеш, колониализмниң буурзашкыны-биле доозулган.

XX үүс чылдың дургузунда бистиң чуртувус делегейниң овур-хевирин чаарткан ийи эң улуг өскерлиишкиннериниң эге бажында турган.

1917 чылда, Октябрьның тиилелгези төөгүлүг чаа эпохаже кижи төрелгетениң киирпкениниң дугайын чарлап үндүрген турда, ындыг болган. 1945 чылда, фашизмни чылча шапкан, аңаа шинтпирлиг рольду Совет Эвилели ойнаан болгай, ол чорук бүгү планетага чаптылган социал-политиктиг өскерлиишкиннериниң үүлүг чалгыын хөдүрүп үндүрген, бүгү делегейге ийбыңның күштерин быжыглаарынга чедирген турда ындыг болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг чоруу делегей мурнунга уламна улуг чаагай, улам-на өргүн

(Улаштыы 2-ги арында).

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылын демдегээри-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1975 чылдың апрель 25-те Чарлыы-биле «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң үжен чылы» деп юбилей медалын доктаадып тургускан. Ол юбилей медальдарын дайынның болгаш күш-ажыл фронтузунуң киржикчилериниге республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хураддаар залынга дүүн байырлыг байдалга тывыскан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаңмаа шаңналларны тыпсыры-биле СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген.

Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Н. Чүргүй-оолга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаңмаага, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендумеге, СЭКП обкомунуң секретары В. И. Поповка юбилей медальдарын эш Ширшин байырлыг байдалга тывыскан. СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнуудан шаңнатканнарга байыр чедирип, моон соңгаар ажыа-ижинге, амыдыралынга улуг чедиишкиннерлиг болурун ол күүзээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаңмаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Лопсаңчапка, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүненің айыыл чок чер комитединиң даргазы И. А. Ситяевке, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырапка, Тыва АССР-ниң иштики херектер министри С. С. Чакарга, персоналдыг пенсионерлер К. А. Токага, А. М. Чымбага, О. Б. Даңзын-оолга, А. Б. Даваага, М. И. Пахомовка болгаш дайынның база күш-ажыл фронтузунуң өске-даа киржикчилериниге юбилей медальдарын тывыскан.

Совет Эвилелиниң Маадырларын болгаш Алдар орденинің үш чергезиниң эдилекчилерин алдын корпустуг шактар-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. Гречконуң дужаалын Тыва АССР-ниң шериг комиссары М. Котелевский номчаан. Тывада Совет Эвилелиниң Маадырлары Л. Н. Ефимов, Н. П. Кабак, Н. Н. Макаренко, Х. Н. Чүргүй-оол, Алдар орденинің бүгү үш чергезиниң эдилекчизи Д. А. Комарицын олар шаңнаткан.

Армия генералы Л. И. Брежневке „Маршал Сылдызын“ тывыскан

Армия генералының дайынчы ылгавыр демдээ—«Маршал Сылдызын» эш Л. И. Брежневке ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный май 8-те Кремльге тывыскан.

(СЭТА).

Генерал-майор В. Шатиловтуң ийги чергениң Кутузов орденниг 150 дугаар алдарлыг дивизиязының солдаттары М. Егоров биле М. Кантария олар 1945 чылдың апрель 30-да 21 шак 50 минут турда, Берлинде рейхстагтың кырынга Тиилелгениң демдээ болу берген.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң Маадырлары (солагай таладан оң талаже) рейхстагтың баштайгы совет комендантызы, курлавырда полковник Ф. М. Зинченко, генерал-полковник В. М. Шатилов, Мелитон Кантария, батальон командири чораан, курлавырның полковниги С. А. Неустроев олар Сухумиге ужуражылга үезинде.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1975 чылдың май 9 | № 115 | МОСКВА хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар, прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Армияның болгаш Флоттуң хоочуннары, Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү киржикчилери!

Бөгүн бистиң чуртувус болгаш ооң Чепсектиг Күштери, акы-дуңма социалистиг күрүнелериниң ажылчы чоннары болгаш дайынчылары, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилеэзиниң 30 чылын байыраалдыы-биле демдеглеп турар-дыр.

Совет улус, ооң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чорааш, гитлержи фашизмге удур кадыг-дошкун болгаш хан төгүүшкүнүг демиселге социалистиг Ада-чурттуң алдарын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган, делегейниң улустарын кулданыышкындан хосталаан, дыка хөй чурттарга хосталгаже, хамаарышпас чорук болгаш социал депшилгеже баар орукту ажыткан.

Бистиң ниитилел болгаш күрүне турғузуувустуң тиилеттирбезин, социалистиг экономиканың күүлүүн, марксисчи-ленинчи идеологияның амыдыралда бадыткаттынып турар күжүн, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эгизин, ССРЭ-ниң улустарының бузулбас найыралын Ада-чурттуң Улуг дайынынга төөгүлүг Тиилелге бүзүрелдин-биле көргүскен.

Антигитлержи коалицияның күрүнелериниң улустары болгаш шеригдери, улусчу-хосталгалыг күштериниң дайынчылары, удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш антифашистиг демиселдиң киржикчилери герман фашизмни ашкан Тиилелгени чедип алырынга улуг салыышкынын киргген.

Совет Эвилели дайын сөөлүнүң чылдарында дайынның аар-берге уржуктарын ажып эрткеш, улетпүрүг болгаш кедээ ажыл-агыйны, эртемни болгаш культурамы хөгжүдеринге, улустуң чаагай чоруун бедидеринге шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган.

Бистиң улус Тиилелгениң 30 чылын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражып турар. Бо хүннерде Коммунистиг партияның XXV съездизинге белеткел-биле холбаштыр 1975 чылдың планын амыдыралга хуусаа бетинде күүседири дээш база тоску беш чылды чедиишкиниг доозар дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы бүгү чуртта чаа күш-биле калбарган.

Улустар аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының ленинчи угланыышкынынга шынчы Совет Эвилели социализмниң акы-дуңма чурттары-биле сырый чаңгыс эптиг болбушаан, тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы чайгылыш чок боттандырып турар. СЭКП Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан ооң Политбюрозунуң идеяларыг болгаш тодаргай ажыл-чорудулгазы делегейниң душкүүрлүг чоруун чавырылдырарын хаяладырынга, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылгазының принциптериниң бадыткаттынып боттанырынга идиг-ляг боон турар.

Империализм амгы үеде улустарның салым-хуузун кара туразында ажылаар аргазын оксунган. Ынчалза-даа ооң агрессия бүдүжү өскерилбээн, милитаризмниң болгаш агрессияның эң калчаалыг күштери делегей хөгжүлдезинде чогумчалыг чаартылгаларны аткаар тырттарынче чүткүп турар.

Бо байдалдарда Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бодунуң тайбыңга ынакшылдыг политиказын чурттуң камгаланыр аргазын улам ыңай быжыглаар, бүгү совет кижилерни бедик серемчилелдиг болур ёзуга кижизидер дугайында үргүлчүнүң сагыш салыышкыны-биле дүүштүрүп турар.

Совет дайынчылар, улут Тиилелгениң байыраалын уткувушаан, кезектериниң, корабльдериниң болгаш каттыжыышкыннарының дайынчы белен чоруун бедидер талазы-биле боттарының күжениишкиннерин улгаттырып тураралар. Хүн бүрүнүң дайынчы күш-ажылынга олар социалистиг Төрээн чуртка боттарының бердянгенин, коммунизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң идеалдарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының чаңчылдарынга шынчызын илергейлеп турар болгаш партияның кыйгырыын ёзугаар акы-дуңма социалистиг чурттарның армиялары-биле чаңгыс одуруг бооп алгаш, социализмниң улуг чаалап алыышкынарын камгалап кириптеринге беленнер.

Чепсектиг Күштериниң бодунуң составынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү-ле хоочун кижилериниге Тиилелгениң байыраалы-биле байыр чедирип, амырменгин күзеп тур мен.

Фашистиг Германияны ашкан Тиилелгениң хүнүнден бээр 30 чыл ооң турасказал демдегээри-биле ДУЖААРЫМ БОЛЗА:

Бөгүн, май 9-та, чер-чериин-биле 21 шак турда, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Севастополга, Одессага, Новороссийскиге, Керчиге, маадыр-шивээ Брестиге, шериг округтарының болгаш флоттарының шериглериниң эргелелдери турар хоорайларга, а ол ышкаш Белгород, Брянск, Воронеж, Горький, Днепропетровск, Донецк, Иркутск, Красноярск, Курск, Мурманск, Омск, Орджоникидзе, Орёл, Петропавловск-Камчатск, Смоленск, Тула, Харьков, Челябинск, Южно-Сахалинск хоорайларга артиллерияның үжен удаа дааштаашкыны-биле салют кылыр.

Үжен чыл мурнунда Ада-чурттуң Улуг дайынынга бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чедип алган совет улустуң, дайынчыларының, партизаннарының болгаш чажыт демисел киржикчилериниң, ажылчыннарының, колхозчуларының, интеллигенциясының, бистиң алдарлыг херааженнеривистиң болгаш дыыжыларывыстың, эрткен тулчуушкуннарының бүгү киржикчилериниң болгаш тылдың ажыл-ишчилериниң маадыр шылгаралының улуг чаагайы чүс-чүс чылдарда ооңун читпес!

Бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга өлген маадырларга мөңге алдар!

Улуг совет улус болгаш эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кириикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТРИ
СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ А. ГРЕЧКО.

СОВЕТ УЛУСТУҢ ӨНДҮР УЛУГ МААДЫР ЧОРУУ

(Эгези 1-ги арында).

хөрүүг боор бар чыдар. Он маадырлыг шылгарал төөгүже кирген болгаш кажан-даа уттукмас.

Эштер! Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга чаалаа алдынган тиилелге— бистиң маадырлыг ажылчын ангыыстың, колхозчу тараачыннарывыстың, бистиң интеллигенциявыстың тиилелгези, бүгү хөй национал совет улустуң тиилелгези-дир. Ол болза революция-биле тургустунган, партияга кижизиттирген, чонбиле тудуп алдарлыг Совет Армияның тиилелгези-дир. Ол болза совет шериг эртемниг, шериглериниң бүгү хевирлериниң дайынчы белик мергежилиниң, чоңдан өөрүп келген совет военноводчуларының уран аргазының тиилелгези-дир.

Совет солдат дайынның оруктарынга аажок хөй чүүлдү шыдап эртер ужурга таварышкан. Сеткил-сагышты хургадып кээр өскаарлаашкын. Үзүк-соксаал чок, кадыгдошкун тулчуушкуннар. Өлүмбиле кожа хоруурунуң хүннери, айлары болгаш чыллары. Кыштың чыккылама соогунда болгаш чайның чалар от дег изинде-даа, күстүң төнмес-батпас өлүгениг чаашкынарының адаанга болгаш частың үер-чайымга-даа ырак-узак, дарыжыктыг берге оруктар.

Ам кээп, үжен чылдар эрте бергенде, солдаттың улуг-хуузунга онаашкан турган чүүлдүң дугайын сактып кээрге, ол-ла бүгү чүүлдер шынап-ла боор турган, ол-ла бүгүнү шыдажып эртип болур турган деп чүвеге чамдыкта харын бүзүрээр безин арга чок аппар-дыр...

Шыдажып үнген бис. Бүгүле чүвени шыдажып эткен бис, бүгү чүвени дамчыштыр чоруп келген болгаш тиилеп үнген, фашистиг агрессорну шылча шаан каан бис.

Бистер шуптувус, ол-ла чылдарда октар, снарядтар болгаш бомбалар адаа-биле чоруп турган кижилер, чүгле бистиң ынак Төрээн чүртүвүс-ла диригартар, бистиң улузувус-ла хостуг болгаш аас-кежиктиг болур болза, амы-тыным-даа бээрингe белен мен дээр бодал-биле чоруп турган болдур бис ийин.

Тиилелгеже орук аар-берге болган. Ол орукка дыка хөйүвүстү ышкынган бис. Ынчангаш бистер хамыктың мурнунда фронтудан келбейн барганнарның, боттарының адаларының черни, социализмниң төрээн чүртүн камгалаа турган өлгеннериң дугайын сактып турар-дыр бис.

Үе-шаг бисти дайын чылдарындан ыратпышаан, биске амыыралдың иүүрү-биле, ынак Төрээн чүртүнүң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш адар-адының иүүрү-биле, социализмниң иүүрү-биле өлүмну хүлээп алган дайынчыларның өлүм чок маадыр шылгаралын, улам ханы, улам долу үнелеп көөр арганы берип турар. Олар бистиң-биле, бистиң үүрегтериняске болгаш ажыл-херектериняске бистиң-биле кады чорааннар, бистиң-биле кады боон артаннар. Өлген маадырларның туруускаалын хүндүлеп, туруп ёзулаалыңар.

(Шупту туруп келген, ыыт чок туруушкунуң минутазы).

Ам дайынның хоочун кижилериңе бараалгаш: силер чүртүң мурнунга, партияның мурнунга, төөгүнүң мурнунга хүлээлгеңерни күүсеткен силер. Ие-төрээн чүртүңар силеңге өөрүп четтирип тур. Силериң аттарыңар совет улустуң бүдүрген маадырлыг үүлелериниң төөгүзүнде мөңгезиби-биле бижиттиниң кирген—деп, чугаалакаазы кээр-дир.

Түр эжелеттирген черлерни фашистерге шамбыла хилинчек оранныры болдурушкан маадырлыг партизаннарның аттары ол төөгүде база мөңгезиби-биле бижиттиниң кирген. Ынчаарга бөгүн совет партизанның эрес-дидим овур-шинчизи бистиң мурнувуска эрткен дайынның ылаптыг-ла улусчу характериңнің өң чайыннарчак чаагай демдектериниң бирээзи боон көстүп келир-дир. Фронт биле тылдың үзүлбес, быжыг чүткүлдүг чаңгыс эвиниг, бистиң тиилелгевисти хандырып берген ол чаңгыс эвиг дайынның улусчу характери онза күш-биле илереп үнген. Муңмун заводтарны болгаш фабрикаларны чүртүн чөөн чүгүнче эң кыска хуусаа иштинде шилчидип көжүрген чорук чүртүң хамгаланыр күчүзүн кадагалап арттырарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг күш-ажылчы маадыр чорук болган. Кандыг-даа кадыг-бергелерге торулбайн, тылдың ажыл-ишчилери армияга бо үениң боо-чепсээн бээр, солдаттарны хенкерер болгаш чемгерер, бүгү улус ажыл-агыйының үзүктел чок ажылдаарын хандырар дээн бүгүлө түүлдү кылып турган. Дайын үезинде ажылдап турганын ан көөрге, кижиниң чөрле чүве кылып шылаар арганы-рында кыдыг-кызыгаар чок кылдыр сагындырар-дыр. Аңаа холбаштыр фронтуже чоруткан өр кижилериң кылыр ажылының деңнел чок улуг үүлүн боттарынга алган бистиң кайгамчыктыг хөрээженнериви-стиң дугайын онзалап чугаалаксаар-дыр мен.

Нинти тиилелгени чедип алырынга тылдың чүткүлдүг ажыл-ишчилериниң кирген олсалышкының Төрээн чүрт кажан-даа утпас.

Эштер! Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң шылгарангай маадыр чоруу коммунистер партиязының хөй талалыг, тодаргай сорулгалыг ажыл-чорудулгазыдан чарылбас. Оон Төп Комитеди дайын чорудулгаларының политиктиг болгаш стратегтиг дээди удуртулгазын боттандырып турган штаб ол болган. Чогум-на харын партия он-он миллион кижилерни организастап, сырый каттыштырып, оларның энергиязын, оларның күзел-соруун болгаш ажыл-херектерин чаңгыс эвис сорулгаже — тиилелгеже углап турган болгай. Партия биле чон чаңгыс аай, ол бузулбас чаңгыс эвиг кошкадыр божаңнадыпкы дег күш черле чок деп чүвени дайын база катап бадыткаан.

Эргим эштер! Бистиң аравыста Ада-чурттуң Улуг дайының киржикчилери уламна эвээжеп бар чоруур болгай. Оларның ажыл-хереткери, оларның маадыр шылгаралдары тоолчургу домактарже шилчип, улусчу тураскаалдың, чоннуң чаагай сеткил-сагыжының чамдыы боон бар чылар. Төөгүлүг тулчуушкуннарның хоочун кижилерин хүндүлеп көөрү, оларның дугайында сагыш салыры — бистиң амыдыралывыстың моральыг дүрүмү, эрге-чагырга органнарынга-даа, хамаатты кижи бүрүзүниге-даа албан дүрүм-дур. Чаа-чаа салгакчылар боттарының адаларының болгаш нелериниң маадырлыг хереклериниге төлептиг болур, оларның дамчыдып берген эстафета-эртинезин бурунгаар хүндүлүү-биле тудуп чоруптар ужурлуглар.

Фашизмни ашкан тиилелге бистиң улуска дайының балыгларын чүгле кыска хуусаада экиртир эвес, харын-даа чүртүүн экономиктиг күжүн, улус ажыл-агыйының продукциязын кылып үндүрериң дыка хөй катап улгаттырар арганы берген. Бистиң чүртүүн үлетпүрү-даа, оон көдээ ажыл-агыйы-даа быжыг үндезиниг болгаш чедиишкиниг хөгжүп турар деп бөгүн бүзүрелдиг-биле чугаалап болур. Оон-биле кады бистиң кижилеривис дыка эки чүрттаар агарган.

Эштер, ол амгы үеде байдал ындыг болгаш моон-даа соңгаар ындыг болур ужурлуг. Бистерде четпестер-даа, шиитпирлеттинмээн айтырыглар-даа бар болбайн аан. Ынчалза-даа улустуң чаагай чоруун улам бедидер, совет кижиниң амыдралын улам эжиждери — бистиң партияның чайгылыш чок угланыышкыны болур, ону оон XXIV съездизиниге чаа күш-биле бадыткаан-даа.

Дайын соолунуң үжеи чылының дургузунда ниитизи-биле бистиң экономикавыс болгаш улустуң культурлуг деңнели-даа, бистиң ниитилелдиг бүгү овур-хевири-даа шынар талазы-биле дыка-ла өскерилген.

Ол бүгүнүң түңнелинде ажылчын аңгының, тараачынның болгаш интеллигенцияның эвилели улам сырый каттышкан. Бистиң чүртүүн бүгү нацияларының болгаш национаддарының ажы-дүнма ёзузунуң каттыжыышкыны, совет улустуң сырый каттыжыышкыны улам быжыккан.

Бистер боттарывыстың күжүвүстү, боттарывыстың ажыларывысты билир бис, ынчангаш келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар бис. Бистиң шериивис — тайбыңның шериидир. Ында тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырарындан өске сорулгалар-даа чок боон турар.

Бистиң күжүвүстүң тиилеттирбес, быжыг үндезини коммунистиг идея боон келген болгаш моон-даа соңгаар ындыг болур-даа. Партияның идейлитиктиг улуг ажылы дайын үезинде бистиң күүлүг чепсээвис боон турган. Ол идея бөгүн бистиң мурнувуста турар иштики болгаш даштыкы-даа улуг сорулгаларны шиитпирлээринге күүлүг фактор боон турар.

Бистиң партияның эзлчеглиг XXV съездизиниге чедир чыл четпес үе арткан. Бүгү коммунистер, бүгү совет кижилер чүрттүүн амыдыралында ол улуг болуушкуну канчаар ужурашса толептигил дээрзиниң дугайын бодап турарлар. Бистиң улус партияның кыйгырыышка шалыпчы күш-ажылы-биле харылаавышаан, бо чылын тоску беш чылды чедиишкиниг доозар деп турар. Дараазының, онгу беш чыл планының даалгаларын ажылдап, кылыры доостун турар. Ынчалза-даа партия оон-даа бурунгаар көрүп, бистиң хөгжүлдевистиң кедилиг келир үезиниң дугайын база бодап турар.

Ындыг-ла үр эвес үе эрткен соонда, совет улус чоокта чаа бистиң чүгле күзеп, бодап шыдаар турганывыс ындыг сорулгаларны херек кырында боттандырып чорударын чедип алыр.

Мени үүге ол дугайын чугаалап тур сен дээр болза, бистиң бүгү чүртүвүс хөлек кырында улуг тудуг болгай.

Совет кижилериниң, хамыктың мурнунда бистиң кайгамчыктыг аныяктарывыстың маадырлыг күш-ажылының ачызында чүрттүүн чөөн талазында дендиг делгем чаа-чаа черлерни болгаш бойдус байлактарын ажыглалга киирер аргалыг болур. Төрээн чүрттүүн картазында бүдүүлгелер болгаш чаа-чаа хоорайлар көстүп келир. Долу ортумак болгаш дээди эртембилиглиг кижилерден бүрүүбиле тургустунган коммунизм тургузукчуларының чаа-чаа салгакчылары амыдыралды тургузуп кириптерлер.

Эштер, бистиң мурнувуста салдынган сорулгалар шынаалда улуг. Оларны моон соңгаар бистиң аныяктарывыс — бөгүн цехтерде болгаш хову-шөлдерде мергежип, өөренип турар кижилер, партаалар артында болгаш студент аудиториялларда олурар база. Совет Армияның хүрээлениңде албан эрттирип-даа турар кижилер шиитпирлээр апаар.

Бистиң эргим оолдар, кыстарывыс сактып алынар: 40 чылдарның аныяк салгалы Ада-чурттуң дайынының тулчуушкуннарының кол аар үүргезин боттарының эгиннериниге чүүктеп эрттирген. Силериң амыдралыңар болгаш ажылыңар адаларының улегериниге төлептиг болур ужурлуг. Партия болгаш чон силерге бүзүрен база силерге идеген турар!

Эштер!

Социализмни быжыглаар чорук оон-биле кады бүгү-ниити тайбыңны база быжыглаары болур.

Совет улус үжен чыл дургузунда тайбың байдалга чүрттан база ажылдан келди. Европа үжен чыл дургузунда тайбың байдалда чүрттан тур. Ол дээрге, кайгамчык улуг чедиишкин-дир, ынчангаш ол хөрекке бистиң ленинчи партиявыстың политиказы биче эвес салыышкыны киргеп деп чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Ол бүгү чылларда бистер быжыг тайбың дээш, улустарның хосталгазының, хамаарышпас чоруунуң база деп-шилгезиниң хөрээ дээш быжыг туруштут, олут-чыдын чок демиселди чорудуп келген бис.

Ол чиик эвес демисел турган.

Тулчуушкуннар шөлдериниге ыш ардыры билек-ле, эң-не агрессиви империалистиг бөлүктериниң өскүдүп үндүргени «соок дайын»-биле үскүлөжир ужурга таварыштывыс. Социалистиг чүрттарга удур нүүлмегелер болгаш өнчүк-чөңгээлер, атомнуг коргудуушкун, дайының түңнелинде бистиң экономикавыстың түр кошкаашкыны ажыглаар кордалбиле кылган экономиктиг ангыаашкының оралдажыышкыннары — ол бүгү чепсектер-биле империализмниң хардаачылары социализмниң быжыгарын болдурбас, делегейге оон салдарының өзеринге шаптыктаар деп ынанып турганнар.

Ынчалдажок «соок дайынны» өскүдүп үндүрген реакцияның күштери сотка дүшкен. Социализмни базып-даа, кошкадып-даа шыдаваан.

Социалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының күүлүг күжү Варшава керээзи-биле болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели-биле каттышкан күрүнелериниң найыралдыг демнежилгезин делегей амыдыралында эң-не күүлүг организмниң бирээзи болдурган. Оон политиказы тайбының эргеажыктарын болгаш улустарның хамаарышпас чоруун камгалаарының шиитпирлиг фактору болу бергеи.

Улустарның хосталгалыг шимчээшкинин ленинчи ёзу-биле принципиалдыг болгаш хажык чок деткиири, хосталган чүрттар-биле найыралды быжыглаары, бүгү делегейниң коммунистери-биле, бүгү чүрттарның ажылчын шимчээшкини-биле акы-дүңмалышкы эвилел бистиң тайбың политикавыстың күжүн, бүгү делегейге салдарын болгаш нептерегейин улам-на улгаттырып турар.

«Соок дайынның» үезин эрткен, чаа, угаан-сарыылдыг болгаш боттуг үүлге дүгжүр политика херек-тир дээрзин чаа байдалдың үезинде буржуаз делегейниң удуртукчулары-даа биилин эгелээннер. Тайбың кожа-хелбээ догуниаашкынче бистиң кыйгырыгларывыс дыка хөй капиталистиг чүрттарга чогумчалыг үүлдүргүзүүшкүнге таваржын турар апарган.

Сөөлгү чылдарның дургузунда чарган керээлер болгаш дуржулгалар фашизмни ашкан Тиилелгенин үре-түңнелин юридика талазы-биле быжыглаан болгаш Европа күрүнелериниң аразында, а ол ышкаш Американың Каттышкан Штаттарыбиле үре-түңнелдиг тайбың кады ажылдажылганы хөгжүдериниге эге үндезинни тургускан.

Агрессияга удур, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге күзеннишкиннерни каттыштырарынга ниитилел системаларының ангы-аңгы чоруу шаптык болбөс дээрзин дайын чылдарының дуржулгазы көргүскен. Дайын чылдарында дайынны дүрген доозар дээш багай эвес кады ажылдажып турдувус. Ам бистер оон дудак чок чугула, харын-даа дыка нарын сорулганы — делегейниң чаа халайын болдурбас дээш кады ажылдажылганы аайлап таарыштырып турар бис.

Делегейниң ийги дайыны доозулганының соонда дайын өртери Азияга-даа, Африкага-даа, Чоокку Төөн чүкке-даа, Латин Америкага-даа чаңгыс удаа эвес чалбыышталып турган дээрзиниң дугайын уттуп шыдавас бис. Улустарның хосталгазы-биле чамдык бөлүктериниң эптежир хөөн чогунуң ужжуундан болуп турган ол дайыннарга миллион-миллион кижилер өлгүлээн. Моон соңгаар-даа ынчаар болган туруп болур бе? Чок, эштер, ынчан болбас!

Ол чоруккa хамаржып турар кижилер мындыг бөдүүн шыны билип алыр ёй келген: бистиң үевисте улустарның хосталгалыг шимчээшкинин базар дээн орандажыышкынар бойлаашкынга таваржыр. Ынчаарга оон тодаргай бадыткалы — даштыкы интервентилерге болгаш оларның чалчаларынга удур демиселге вьетнам улустуң чедип алган алдарлыг тиилелгези-дир.

Ол тиилелге Вьетнамның патриоттарының хөй чылдарда чорудуп келген маадырлыг демиселинин үре-түңнели болур. Ол тиилелге болза, демиселдің янзы-бүрү хевирлерин—шериг, политиктиг болгаш дипломаттыг хевирлерни мергежилдиг ажыглаанының түңнели-дир. Оон-биле кады ол тиилелге социализм чүрттарының дээштиг, дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының өөдүр улуг түңнели-дир. Ол тиилелге бүгү делегейниң депшилгелиг күштериниң талазындан эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш деткимчениг улуг морально-политиктиг ужур-дузазының дугайын база чугаалап турар.

Бо өөрүшкүлүг күннерде бистер, совет кижилер, Мурнуу Вьетнамның патриоттарынга чүртү чаа, демократтыг үндезиниерге катап тургузарынга улуг чедиишкиниерни күзеп турар бис. Национал чангыс эптиг, тайбының болгаш социал депшилгенин оруу-биле чедиишкиниг бурунгаарларын Вьетнамның бүгү акы-дүңма чонунга күзеп турар бис.

Индий-Кытатта дайын олаан чок кылганы делегей байдалын улам ыңай экижиринге чогуур таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар дээрзин база сеткил ханышкын-биле демдеглеп болур. Ол чорук делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының хөрээнге, оон иштинде бистиң чүртүүс-биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзааларны улам экижиринге идиг болур деп бодап турар бис.

Тайбың дээш демисел үргүлчүлевишаан турар, ук демиселге кандыг-даа үзүктелиишкиннер турбас ужурлуг. Улус бүрүзү идегелдиг айыыл чок чоруктуң болгаш быжыг тайбының байдалдарынга чүрттаар эргелиг. Оон өске кандыг-даа негелде турбас!

Европага быжыг тайбының үндезиниериң, ук диптиң күрүнелериниң аразында тайбың, чаагай харылзааларның принциптерин болгаш оларның аразында бот-боттарынга ажыктыг үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың хевирлерин тодарадыр чугула документилерни ажылдап кылыры амгы үеде ниити-европаның чөвүлел хуралының киржикчилери доозуп турар. Европаның ук дуржулгазын өске-даа диптериң күрүнелери база кандыг-бир хевир-биле ажыглаан турар болза багай эвес болур боор.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры болгаш чепсеглээшкинни дүжүрери дээш демисел тайбының быжыглаарынга улам чугула ужурдузалыг боон турар дээрзи чугаажок.

Шериг чарыгдалдарын болгаш күрүнелериниң белеткелдерни кызырарын шагда негеп келген Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг күрүнелериниң туруштут күженнишкиннериниге удур делегейге чепсекти эңдере бүдүрер чорук көстүп көрбээн хемчээл-биле үргүлчүлевишаан турар.

Ынчаарга чепсекти, оон иштинде массалыг узуткаашкынның чепсээн шак ынчаар хөйүбиле бүдүрүп мөөнүзүр чорук улам-на мөөрейгей херек боон бар чыдар. Чүге дээрге ракета-ядролуг дайынны үндүрер чорук ук дайынга хамаарылга чок өске хөй-хөй чүрттарның болгаш улустарның таваржыр канчаар-даа аажок улуг качыгдал-когаралдарын безин санаваска, ук дайынны эгелээн агрессорнуң болун чайлаш чок узуткаары-биле доостур апаар. Делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының хөгжүлдези-биле күрүнелериниң шериг күүлүлериниң доктаамал өстүрери, чепсекти улам болбаазыдары болгаш мөөнүзүр үр үе иштинде капсырлажып шыдавас дээрзи база билдингир.

Ынчангаш чепсекти дүжүрериниң эргежок чугулазын чугаалаары эвээш, оон орнунга күрүнелериниң шериг белеткелдерни кызырар дугайында боттуг дуржулгаларже шилчиир үе келген. Совет Эвилели чогум-на ол дээш туржуп турар.

Эштер! Бистиң партияның хажык чок болгаш туруштут, тайбыңга ынакшылыг политиказының түңнелинде, делегей социализмниң күүү-күжүнүң болгаш салдарының өскенинин түңнелинде делегейниң чаа дайының үндүрериниң айылы намдаан. Ынчангаш кедизинде барып ындыг айыылдың шуут турбазын чедип алыр дээш бис моон соңгаардаа бүгү чүүлдерни кылыр апаар бис.

Тайбыңның хөрээ дээш эрткен улуг дайынга амы-тыныңны берген кижилериниң ат-алдары, улустуң мурнунга харыысалга болгаш хүлээлге бистиң партияның политиказын ийи даапыр энергия-биле чоруларын, чер кырынга быжыг тайбың дээш демисежирин биске хүлээндирип турар. Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг күрүнелер ол эң-не буяныг болгаш эң-не эргежок чугула демиселдің кезээде бирги одуруглаарынга чоруур апаар.

Эргим эштер!

Тиилелгениң байырлалы дээрге чүгле бистиң дайынчы алдарывыстың байырлалы боон кызыгаарлаттынмас. Бөгүн бистиң хаара туткан өөрүшкүлүг сеткилди хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш, чер бөмбүрээниң бүгүле диптериниге тайбың чаагай чурттарга дээш демисежип турар миллион-миллион кижилер база үлежип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даасканы ёзугаар Тиилелгениң улуг байырлалыбиле чергелештир бүгү совет кижилерге болгаш бистиң бүгү даштыкы өөнүктеривиске сеткилдің хаңызындан изиг байыр чедирерин төөшээреп көрүңер.

Бис дайынның хоочуннарынга, маадырлыг фронтучуларга, партизаннарга болгаш дайзының тылынга чажыт ажылдап турганнарга, тылдың эрес-шудургу ажыл-ишчилериниге, бодунуң дерн болгаш ханы-биле тиилелгениң байырлалының өөрүшкүлүг шагын чоокшулаткан бүгү кижилерге байыр чедирип тур бис.

Бис үрегдеткен хоорайларны болгаш суурларны катап тудушкан, улус ажыл-агыйын катап тургузушкан, дайын сөөлүнде чылларда чуртту культураның, эртем-техниктиг болгаш экономиктиг депшилгениң чаа-чаа бедиктериниче көдүрген бүгү кижилерге байыр чедирип тур бис.

Демиселдің болгаш күш-ажылдың эстафетазын, коммунизм тургузуушкунуңуң эстафетазын ааларындан хүлээп алгаш, алдарлыы-биле аппар чоруур бистиң алдарлыг аныяктарывыска байыр чедирин тур бис.

Бис совет кижилериң тайбың ажыл-ижин идегелдиг камгалап турар чүрттүң Чепсектиг Күштеринге байыр чедирип тур бис.

Өг-бүле бүрүзүнге аас-кежикти, чүрттүң ажыл-ишчи бүрүзүнге кадыкшылды болгаш чедиишкиннери сеткилдің хаңызындан күзээрин төөшээреп көрүңер. Дайын чалбыыжы бистиң чер бөмбүрээвиске моон соңгаар кажан-даа кыппазын!

Совет улуска, тиилекчи улуска алдар!

Бистиң бүгү тиилелгеривистиң организакчызы болгаш сорук киирикчизи — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бүгү делегейге тайбың турзун!

Коммунизм делгерезин!

* * *

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын кайгамчык улуг кичээнгейбиле дыңнаан, диңмиттиг, ур адын часкаашкыннары болгаш байыр чедирген кыйгылар хөй удаа үзе кирип турган. Чугааның түңнел өөстерин олурушканнар бут кырынга туруп келген дыңнаан, олар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, оон эрес-маадыр Чепсектиг Күштериниң алдары дээш өөрээлдер салып турганнар.

Дайынның хоочун кижилериниң өмүнээзинден Совет Эви-

(Уланчызы 3-кү арында).

КЫЗЫЛГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңына, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чыл оюнга турасказатка байырлыг хурал болуп эткен.

Кежээкиниң 6 шакта чыылганнар улуг залды долдур олурушкан. Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов ажыткан.

Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизи залга чангылаып үнген.

Байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга партия ТК-ның Политбюрозунуң составын СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневти баштадыр улуг кедүрлүүшкүн-биле сонгаан.

Алыш часкаашкыннары үргүлчүлеп, байырлалдың марыжы чангыланып турда, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң турасказал Кызыл түгүн, Тыва АССР-ниң болгаш Кызыл гарнизонунуң Кызыл туктарын залга киирип келген.

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чыл оюнуң дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

— Ада-чурттуң Улуг дайыны болза, кижи төөдегетениң төөгүзүнде боон турган улуг болуушкуннарның бирээзи болур—деп, ол илеткелин эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга үүле бистиң чүртүн эвес, а бүгү кижи төөлегетениң садым-чолу, чаа социалистиг тургузугун салым-чолу шиитпирлеттинин турган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мерген удуртулгазы-биле бистиң чүртүн акы-дүнма бүгү улустары ыдыктыг дайынче көдүрлүп үнген болгаш фронтуга-даа, тылга-даа эрес-маадырлыг чоруубиле боттарының хосталгазын камгалап, Европа чүрттарының улустарын фашистиг дарлалдан хостап алган. Совет Эвилелиниң хөй национаддыг улустарының акы-дүнма найыралы дайзының чылча шаварының база бир кол күжү болган ол найыралы дайын чылдарында улам быжыккан. Бистиң улустарывыстың дайынга киржип турган ооллар, кыстарындан 7 млн. ажыг кижи орденнер, медальдар-биле шаңнаткан, 11 муң кижи Совет Эвилелиниң Маадырлары болган.

Улуг Тиилелгени чедип алырынга бүгү делегейниң депшилгелиг кижилериниң, ылаңгыя Европа чүрттарының хосталга дээш демисежип турган күштериниң кирген үлүүнүң дугайын демдеглевишаан, Тываның ажылчы чонларының Ада-чурт ССРЭ-ге чедирип турган дузаламчы, деткимчезинге илеткелчи делгеренгей доктаагаан. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш Тываның улус ажыл-агыйының бүгү адырларын дайзынны чылча шаварынче угландыр эде организастаан. Фронтуга дузаламчы, белек чыыр дугайында аратарның патриоттуг көдүрлүүшкүнү хайныккан турган. Тыва улус фронтуга дузаламчы кылдыр 50 муң аътты, 3 эскадрилья самолётту, 389 вагон белекти болгаш оон-даа өске үүлдерни чоруткан. Дузаламчының ниити түүү 66,5 млн. рубль ажыг болган. Оон аңгыла фашистиг эжелекчилерден хостаттырган районнарның чүрттакчыларынга малмаган кылдыр азырап алзын дээш 27 муң мыйыстыг бода малды белекке чорудуп берген.

Тываның эрес-маадыр оолдар, кыстары тулчуушкунга киржип, Төрээн чүртүнүң хосталгазын, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаажы алган. Сат Бүрзекейге баштаткан 11 эки турачы пулемётчулар панфиловчуларның өлүм чок маадырлыг чоруун катаптаан. Совет Эвилелиниң Маадырлары Х. Чүргүй-оол, М. Бухтуев, А. Семирацкий, Б. Брагин, Н. Макаренко, Н. Кабак, Л. Ефимов, Алдар орденнин бүгү чергелериниң эдилекчизи Д. Комарицын, Шумов алышкыар болгаш оон-даа өскелериң аттары төөгүге артып калыр. Совет Эвилелиниң ажы-дүнма өг-бүлезинге кирер дугайында Тываның арат чонунуң изиг күзели дайын чылдарында боттанган чорук төөгү талазы-биле улуг ужур-дузалыг. Ол үеден эгелээш республиканың ажылагыйы магалыг бедик темпилер-биле хөгжүп келген болгаш го хүннерде Тыва АССР-ниң ажылчыннары, колхозчу тараачыннары, күш-ажылчы интеллигенциязы, бүгү совет улус-биле бир демей, тоску беш чылды чедиишкиниг доозар дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Г. Ч. Ширшин амгы үениң чугула сорулгаларына доктаагаш, дайының болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, республиканың бүгү ажылчы чонларынга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

Индирде Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Н. Чүргүй-оол.

Немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга Тываның эки турачыларының кирген үлүүнүң, фронтучуларның амгы үеде тайбың өжинин дугайын оа тодаргай чугаалааш, Төрээн чүртүн камгалаарынга кезээде белен болурунуң дугайында аныяктарга чагыын берип, дайының болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, гвардейжи байырын чедирген.

Кызыл гарнизонунуң төлөөзи О. Т. Иванов чылганнарга изиг байырны чедирбишаан, Совет Армияның дайынчылары адаларның дайынчы чаңчылдарын төлептиг уламчылап турарын дыннаткаш:

—Силериниң салгалынар — амгы үениң дайынчылары Төрээн чүртү камгалаарынга кезээде белен байдалда турар—деп чугаалаан.

Республика типографиязында комсомол организациязының секретары Рая Букалина найысылал Кызылдың аныяктарының күш-ажылчы чедиишкиниериниң дугайын тодаргай чугаалаан.

— Тиилелгениң 30 чылынга белеткелдің үезинде бодунуң болгаш дайын шөлүнге өлген эштің үлүү дээш деп эгелекчи санал найысылалга нептерээн турган. Бистиң организациявыстың комсомолчулары Михаил Бухтуевтиң улуг-оаалдазын күүседип, 300 рубльди ажылдаап, ону дайынга өлген маадырларывыстың турасказалын тударынга киирген—деп чугаалаан.

Тиилелгениң 30 чылынга турасказаткан байырлыг хуралга телеграммалар келген. Оларны СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов номчаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаалы сорук киришкиниг хүлээп алган.

Хурал соонда улуг концерт болган.

ЧУРУКТА: «1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң үжен чылы» деп юбилей медальдары-биле шаңнаткан белүк эштер республиканың удуртур ажылданчылары-биле.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажыл фронтузунуң хоочуннарын Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

Ада-чурттуң Улуг дайынынга иделкейлиг киришкени дээш, күш-ажыл фронтузунга чедиишкиниг ажылданы дээш фашистиг Германияны ашкан Тиилелгениң 30 чылы-биле холбаштыр **Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:**

Севээн Кожеевич **Айыжыны** —Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң хойжузу.

Александр Сайын-оолович **Адыгбайны** — Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» колхозтуң партком секретары.

Соян Минчимаевич **Алдын-Хереллди** — Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхозтуң хойжузу.

Андрей Дмитриевич **Андреевти** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында КАК-ның автогаражының вахтёру.

Александр Макарович **Астраханцевти** — Кызылдың эт комбинадының директору.

Вера Чульдумовна **Бай-лакты** — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжузу.

Николай Андриянович **Беспаловту** — чонуң амыдырал хандырылгазының Туранда комбинадының кол инженери.

Дмитрий Иванович **Борисенкону** — Каа-Хем районда пенсионер.

Семен Федорович **Борчевкинни** — «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының бухгалтери.

Монгуш Шинийович **Даваа-ны** — Хандагайтыда № 1473 орук-бүдүрүлге участогунуң мастери.

Сат Дамчатович **Даваа-Самбуну** — Улуг-Хем районда «Найыралы» совхозтуң хойжузу.

Сергей Лукич **Домрачевту** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажылдакчызы.

Василий Васильевич **Евтешичевти** —Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажылдакчызы.

Павел Иванович **Ершовту** — Каа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң партия эге организациязының секретары.

Раиса Григорьевна **Вайнштейнни** — Кызыл хоорайда пенсионер.

Петр Григорьевич **Катцинни** Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң тудугжузу.

Иван Матвеевич **Коновницинни**—Чадааанның нефтебаза директору.

Владимир Иванович **Костенкону**— Туранның № 1 ортумак школазының күш-ажыл башкызы.

Георгий Федорович **Кузинни** —Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажылдакчызы.

Лина Петровна **Моисееваны** —Шагаан-Арыгның район эмнелгезиниң диетсестразы.

Илья Андреевич **Нечаевти**— Кызыл хоорайның шериг комиссариадының шериг комиссары.

Михаил Герасимович **Полуниини** — Бай-Хаактың сеңгелге-тудуг участогунуң начальниги.

Ефросиния Степановна **Серебрикованы** — Бай-Хаактың харылзаа белдириниң почта харылзаазының улуг оператору.

Иван Дмитриевич **Стрельповту** —Тожу районда пенсионер.

Норжуң Балчир-ооловна **Суукайны** — чонуң амыдырал хандырылгазының Бай-Хаакта комбинадының даараныкчызы.

Баян Баянович **Тулуштуну** — Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң тракторизи.

Доңгак Уваевич **Унукпенни** —«Торгалыг» совхозта ортке удур команданың командири.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1975 чылдың май 7.

СОВЕТ УЛУСТУҢ ӨНДҮР УЛУГ МААДЫР ЧОРУУ

(Төнчүзү. Эгези 1-2-ги арында).

ленинин Маадыры, Лихачев аттыг автозаводтуң ажылчыны **В. С. Терещенкога** сөс берген. Ооң чугаалааны болза, 1945 чылдың май 9-туң уттундурбас хүнү эрткен үеже улам ыдайлаан тудум-на, совет улустуң тиилелгезинин улуг чаагайы бүгү делегейнин мурнунга улам хөрлүг тода кылдыр көстүр апаар, ол дугайын бистин партиявыстың ТК-зының Чингине секретары Леонид Ильич Брежнев бодунуң кайгамчыктыг чугаазынга соруккур чаагайы-биле чугаалады. Ооң сөстери дайынның киржикчи бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге кончуг чоок болгаш билдингир-дир.

В. С. Терещенко бодунуң дайынчы оруунун дугайын доптузу-биле чугаалаан. Совет кижилер-биле кады тиилелге дээш фронтуларга болгаш Удурланыышкын күштеринге үлүг-чүл турган бүгү кижилерге ол байыр чедирген.

Автомобиль тудукчузу ажылчыдың медеглээни болза, совет кижилер тайбыны камгалаарынче, социализм болгаш коммунизм хөрээн бижыдарынче болгаш хөгжүдеринче, ажылчы чоннарының чаагай чоруунче угланган СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики политиказын бүрүн үүлдүзүнүп турар. Делегейде бистиң туруштарывыстың бижыы хамыктыг мурнунда улус ажылагыйында чедишкиннер-биле тодаратпаар болгай деп, оратор чугаалаан. Колхозчулар болгаш интеллигенция-биле кады ажылчын ангы чүрттүн экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн бүгү хемчег-биле бижыглаарын оралдажып турар.

Улустуң пинти күзениишкиннериче боттарының салыышкынын москвачылар база кирип турарлар деп, В. С. Терещенко чугаалаан. Олар шуптузу Тиилелгениң 30 пылынга кайгамчык улуг көдүрлүүшкүн-биле белеткеп келген. Күш-ажылчы коллективтерде планнарны хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг өрыш калбаа-биле нептерээн. Ийнның киржикчилери бо хүннерде онза шудургу, фронтучу өзү-биле ажылдап турганнар. Бисти аныяк салгакчыларывыс эки деткээн. Аныяк москвачылардың инициативазын өзүгаар бүгү чүрттүң аныяктары боттарының болгаш тиилелге дээш амы-тынын бергеннериң үлүглери кады күүседип ажылдаан.

Автозавод коллективинин, бүгү москвачыларның өмүнээзинден ажылчынның бүзүреткени болза, Москваның ажылчы чоннары моон соңгаар-даа коммунистиг тургузуушкүнүн хөрээнге кирер салыышкынын улгаттыр, коммунистиг улуг партиязын долгандыр боттарының хүрээлериндө улам сыгый каттыштыр, СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр.

Индирде — партизан шимчээшкининиң идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи, Совет Эвилелиниң Маадыры **А. Ф. Федоров.** Маңаа силериниг-биле кады Леонид Ильич Брежневтиң чайыннанчак, чалбыыштыг чугаазын ханы сонуургалбиле дыңнадывыс деп, ол чугаалаан. Меңээ ооң хоочун дайынчылар дугайында, партизаннар болгаш дайын үезинин чажыг ажылдакчыларының дугайында чугаалааны чүрээмге чедир солун болду.

А. Ф. Федоров дайынның тылынга демисел сагыш-сеткиллиг быжыының кадыг-берге шылгалдазы болган деп сагындырган. Анаа, фронт шугумунда чүс-чүс километр ыраак черге, патриотизм болгаш интернационализм деп чүл дээрзин улустарның леничи найыралын, Ленинниң хөрээнге, Октябрьның хөрээнге бердинген чорукту онза байдал-биле хемчээп, көрүп турган. Партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар Ие-төрээн чүрттүң мурнунга боттарының хүлээлгезин туюлунга чедир күүсеткеннер.

Ала-чүрттүң Улуг дайынының төөгүзүнде партизаннарның дыка хөй маадырлыг тулчуушкуннарының дугайында бижээн деп, оратор уламчылаан. Оларның өң-не уттундурбазы — дайынның тылында эрес-дидим хөделиишкиннер бооп турар.

Ол хөделиишкиннер үүле дайынчы эвес, харын-даа политиктиг улуг ужур-дузалыг бооп турган. Партизан шериглер чоруп турар деп медээ суурдан суур чедир, хоорайдан хоорай чедир ужугуп турган болгай. Ынчан фашистер коргуп-сүртевишаан, дезип чоруп, чон эжелекчилерге удур демиселче көдүрлүп, дайынны ажып, тиилээринге бүзүрел улам быжыгып турган.

Бажы көгерип, буурул апарган партизан командири бодунуң болгаш бодунуң дайынчы эш-өөрүүнүң өмүнээзинден москвачыларга: «Силериниң ынакшылынар, сагыш човаашкыныңар дээш, чангыс аай өг-бүлениг ыдыктыг акы-дүнма өзүзүн илереткеннер дээш мөгейип, өөрүп четтиргеннээ дамчыткан.

Ханныг тулчуушкуннарның болгаш миллион-миллион кижилериң амы-тынын оскуганының түңнелинде тиилелгеге четкен бис деп, ол чугаалаан. Бистер өлген маадырларның тураскаалын ыдыктыы-биле кадагалап чоруур бис. Ала-чүрт дайынының инвалидтери, маадырлыы-биле өлгеннериң өг-бүлелери партияның болгаш күрүениң сагыш салыышкынына бүргеткен. Шаандакы партизаннардан болгаш чажыт ажылдакчылардан дыка хөй кижи бөгүн коммунистиг тургузуушкунуң мурнуу одуруунда туруп турар. Олар бистиң идегеливис, бистиң келир үевис — аныяктарга боттарының байлак дуржулгазын, үүрээниң изиг үүткүлүн дамчыдып берип турарлар.

Бистер, дайынның киржикчилери, тайбыны кайы хире улуг өртек-үне-биле чаалап алганын билир бис, ынчангаш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы-даа политиказын изин-биле деткип туравысты чүректиривистиң бүгү ханызындан медеглеп, леничи Төп Комитеттиң Политбюрозунга, бистиң дайынчы эживис — СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Леонид Ильич Брежневке тайбыны болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы быжыглаар дээш могаг-шылаг чок ажылы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илерелип тур бис. Бүгү совет улустуң төлептиг уткуур дээш белеткеп турары бистиң партияның ээлчеглиг XXV съездизи тайбыныңы болгаш коммунизмниң өндүр улуг хөрээнің тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа аргаларны ажылдарында бижыг бүзүрелдиг бис.

Дайын чылдарының күш-ажылының хоочуну, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Уралмашзаводтың зуборезчиктер бригадири **А. И. Храмцов** сөс алган. Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын ол чугаалаан.

Ол кадыг-дошкун чылдарда Урал күчүлүг арсенал, дайынчы техниканың, боо-чепсектиң болгаш ок-чемзектиң дарганнаар чери болу берген. Ол чүрттүң шериг продукциязының 40 хуузун берип турган.

Ынчаарда Уралга ажылчыннарның сналын өзүгаар эки турачыларның танк корпузун түргусканын хоочун ажылчын чугаалаан. Ол корпуска-ла хөрек чүүлдерни — танкыдан болгаш үгер-боолардан эгелээш, танкист кижилериң ийик-хептеринге чедир шуптузун уралчылар боттарының күш-ажылчы камналгазының күсели-биле кылганнар. Совет ажылчынының эң дээре шынарлары — партияга, улуска кызыгаар чок бердингени, бижыг туруштуу, деңнээр чүве чок ажыл-ишчизи, үүректиң ханызындан эптиг-эзлдээ, эки чаңчылдары ол кадыг-дошкун чылларда онза тодаргайы-биле илерээн. Дайын соонда ындыг шынарлар улам бижыгып, калбарган.

Бөгүн Леонид Ильич Брежневтиң бистиң ажылчын аңгының дугайында чылыг сөстеринге, чүрттүң дайын сөөлүндеги хөгжүлдезинге, коммунизмче баар орукка кедиг сорулгаларны шиитпирлээринге ооң ролюн бедин-биле үнелээнинге мен ханызы-биле өөрдүм деп, А. И. Храмцов чугаалаан.

Эргим эштер, 30 чыл иштинде дайын болбаан деп чүве — аңаа-ла чүве эвес-тир. Ол дээрге, бистиң Коммунистиг партияның, ооң Төп Комитединиң организакчы улуг ажылынын ачызы-дыр. Ол бүгү дээш бистиң ажылчыннарның улуг өөрүп четтиришкинин сагыш-сеткиллиг бүгү ханызындан чугаалаксаазы кээр-дир!

Кадыг-дошкун шылгалдаларның чылларында боо-чепсээн холга туткаш, Төрээн чүртү камгалаан кижилер дугайында, боо-чепсекти дарганнаан кылган кижилер, танкыларны болгаш самолёттарны кылып турган; снарядтар кылып канны эзилдирип турган кижилер дугайында алдар бир салгакчылардан өске салгакчыларже дамчыып апаар. Ам-даа дыка хөй он-он чылдар эртер, ынчалза-даа бистиң улустуң эрес-маадырлыг болгаш бижыг туруштуг чоруунга алгаңөрөэшкиннер кажан-даа соксавас. Улустуң күш-ажылчы болгаш дайынчы маадырлыг чоруунуң эстафета-дамчыдыкчызы мөңгежизин!

Бистер боттарывыстың бүгү сорулгаларывысты челиишкиннинг күүседир бис, чүге дээрге, бис Леничи Коммунистиг партиялыг бис, бистиң улус ооң-биле чүүү-даа күш чедиптер!

Бистиң бригадавыс бодунуң беш чыл планын алды ай буруңгаар-ла күүселипкен деп, оратор чугаалаан. Ам бистер партияның XXV съездизин төлептиг уткуурунга белеткеп турар бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, уралчыларга тулчуушкун-даа үезинде ышкаш, күш-ажыл-даа үезинде идегеп болурун амыдырал көргүзүп турар!

Марш аялгазының адаа-биле шеригиниң бүгү хевирлериниң төлээлекчилери деңбаспышаан, залга кирип келген. Оларның мурнунда — Совет Эвилелиниң 25 Маадырлары. Байырлыг хуралдың киржикчилеринге ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң төлээлекчилери байыр чедиргеннер.

Подполковник **В. А. Игнатовка** сөс берген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң чугаазынга уттундурбас сонуургалды маңаа сөстер-биле илередип, даңмадары берге-дир деп, офицер медеглээн. Тиилекчи Совет Армияның хүрээлениге Леонид Ильич боду Ада-чүрттүң Улуг дайынының аар-берге орудтарын эрткеинин кажан-даа билип чоруур бис. Ынчангаш ооң ол ханы уткалыг чугаазының сөс бүрүзү бистиң үүрүктеривисти оиза өөртүп турар.

Дайын үезинде совет дайынчыларының каңнаа, бижыктырганы дайынчы маадырлыг чаңчылларны кажан-даа курлавырже үнүп, уттундурбас деп, подполковник чугаалаан. Оларны Төрээн чүрттүң камгалакчыларының амгы салгакчылары Ада-чүрттүң Улуг дайынының маадырларының тудуп алгаш, тулчуп турганы дайынчы туктары-биле кады хүлээп алган. Бистиң солдаттан маршалга чедир дайынчы бүрүзү ындыг чаңчылдарны камгалап, байлакшыдарын боттарының ыдыктыг хүлээлгезин кылдыр көрүп турар.

Дайын чылларында ышкаш, Армияның болгаш Флоттуң кол байлаа, кол күжү кижилер боон турарын Чепсектиг Күштериниң төлээлекчизи чугаалаан. Мораль-политиктиг бедик шынарлар, боо-чепсекти мергежилдиг ажылган билири, бот составтың дайынчы аргалыы, кезектериниң тудуш харылзаалыы, шериг кадрларының шериглерни углап-башкарар мергежилдии—бо бүгү дээрге, чүрттүң Чепсектиг Күштериниң бедик дайынчы белеткелдиг болурунуң үнделзини-дир.

Совет дайынчыларының марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларынга шынчызы, партияга болгаш улуска өскүгаар чок бердингени оларның бедик моральдыг мөзүг-шынарынга төннес үндезини боон турган болгаш моон-даа соңгаар ындыг болур.

Улустуң тайбын ажыл-ишчи, чүрттүң айыыл чок чоруу идеялдыг камгалалга турарының дугайында партияның айтышкыны бистерге, дайынчыларга, эң кол дужаал кылдыр билдинип турар деп, подполковник медеглээн. Ол сорулга-биле Армияның болгаш Флоттуң бүгү кезектери болгаш каттыжышкынары күзениишкиниг дайынчы ажыл-ишчилер чүрттүн турар. Чепсектиг Күштериниң бот составының амыдыралының болгаш дайынчы өөредилгезинин кол-ла сорулгазы: «Минута санында-ла — дайынчы белеткелдиг болуру!» Ындыг кыйгырыгнын адаа-биле бистер Улуг Тиилелгениң 30 чылын үткүп турар бис.

В. А. Игнатовтуң түңнелинде чугаалааны: бистер, шериг албаныг кижилер, бистиң улустуң маадырлыг күш-ажылынга болгаш аңаа боттарывыстың хамаарылгавыска кызыгаар чок чоргаарланып турар бис.

Бо уттундурбас шакта бистер Чепсектиг Күштериниң бүгү дайынчыларының өмүнээзинден партияның кыйгырыын өзүгаар акы-дүнма социалистиг чүрттарының дайынчыларыбиле кады боо-чепсекти холга туткаш, социализмниң төгүлүг чаалап алышкыннарын камгалаарынга минута бүрүзүнде беленивисти СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредип тур бис.

Чүректиң бүгү ханызындан бо сөстерни ыдыктыг даңгырак кылдыр чугаалаарын чепшээреп көрүңер:

Ие-төрээн чүрт! Сээң солдат ооларыңар сээң аас-кежиңни болгаш чечектелишкининиң камгалаар дээш моон-даа соңгаар боттарының күжүндаа, амы-тынын-даа харамнаңмас!

Ынак Ада-чүрттүң алдарын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган совет дайынчыларга — алдар!

Алдар!— деп, дайынчылар шупту өөрээл салган.

Коммунизм тургузукчузу — бистиң маадырлыг улузувуска —алдар!

Алдар!— деп, олар чаңгыс үн-биле катаптааннар.

Леничи Коммунистиг партияга болгаш ооң Төп Комитединге алдар!

—Алдар!— деп, чыскаалган дайынчылар чаңгыс угда өөрээл салганнар.

Алдар!

Байыр чедириишкининге киришкеннер Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчыларының өмүнээзинден хуралдың Президиумунга совет дайынчы-тиилекчизин овур-хевирин көргүскен тураскаал белекти дамчыдып бергеннер.

Ленинградтың Жданов аттыг Күрүне университетиниң ректору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү **В. Б. Алесковский** чүве чугаалаан.

Бо уттундурбас минуталарда шуптувустуң сагыш-сеткиливис хайнытып турар-дыр. Леонид Ильич Брежневтиң чырыткылаанчак, ханы уткалыг чугаазы, дайын болгаш күш-ажыл хоочунарының кайгамчыктыг чугаалары, бөгүгү хуралдың бүгү-ле байырланчыт, көдүрлүүшкүнүг байдалы кезээде уттундурбас.

Төрээн чүртка, а ооң соонда Венгрияга, Австрияга, Чехословакияга дайынның үр болгаш берге орудтарын эштерим-биле кады эрткен мен. Ол чылларда хөйну көрүп, бергелерни чүрттап эрткен бис, ынчалза-даа сагыш-сеткилге эң ханы өстеи Ленинград арттырган. Төрээн чүрт айыылдыг байдалда болу бээрге, ленинградчылар бүгү совет улус-биле кады, аажок улуг патриотчу көдүрлүүшкүнбиле, дайзынны чылча шавар деп чаңгыс аай күзел-биле хаара туттуунан турган. Чүс-чүс муң кижилер, бүдүн-бүдүн бүдүрүлгелериниң коллективтери оларны фронтуже чоруларын дилээн. Боо тудуп шыдаар бүгү кижилер улусчу ополчениеже чоруп турган. Камгалал черлерни тударынга хөрээженнер, кырганнар, уруглар дүнүүн чок ажылдап турган. Ол дээрге Төрээн чүртка, партияның хөрээнге бердиниишкининиң бүзүрелдиг көргүзүү болган.

Бүзээлелдиң 900 хүннери чижеглежир чүве чок берге болган. Ленинградчыларның тура-соруу, Питер пролетарийлериниң изиг патриотизми, революсчу чаңчылдары, марксизм-ленинизмниң идеяларынга оларның шынчызы фашистиг аралтаңнарга удур турган шыдаан. Ленинниң хоорайының чүрттакчылары келир тиилелгеге сыныш дивес бүзүрел-биле ажылдап болгаш тулчуп, өлүп болгаш тиилел турган.

Бүзээлел дээрбээ-биле хүрээлеттирген ленинградчылар чүрттан үзе кирдирген кыдыр бичин-даа бодаваан.Олар боттарын демисежип турар чоннуң чарылбас кезээ кылыр бодап, хоорай турган үнүп дээш бүгү-ле болдунгу дег чүүлдерни кылып турган партиязының сагыш салыышкының, деткимчезин үргүлүү көрүп турган.

Өндүр улуг маадыр чорукту кылгаш, совет улус дайындан Коммунистиг партиязын долгандыр кажангызындан-даа артык сырый каттышкан, долу күштүг болгаш энергиялыг болуп үнген.

Коммунистиг партия, ооң Төп Комитеди делегейге леничи даштыкы политиканы чайгылыш чокка чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар. Бо талазы-биле аажок улуг ачыхавыяа бистиң партиявыстың леничи Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Леонид Ильич Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозунга онаажыр.

Совет эртемнин, культураның улам ыңайгы хөгжүлдезинге совет эртемденнер бүгү күжүн берип, леничи партияның XXV съездизин чаа-чаа улуг чедиишкиннери-биле уткуур дээрзин чүрттүн бүгү интеллигенциязының мурнундан партияның Төп Комитединге болгаш Совет чазакка оратор бүзүреткен.

Кострома областың «Октябрь 12 чылы» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры **П. А. Малинина** индирге унуп келген.

Тылга хөрээженнериң күш-ажылчы маадырлыг чоруунуң дугайында Леонид Ильич Брежневтиң бөгүгү сөстери меңээ онза күш-биле чаңгылаып турду деп, ол чугаалаан. Фронтуже чоруткан эр кижилериң ажылынын аажок улуг улуг-хуузун шынап-ла совет хөрээженнер боттарынга алган болгай. Кижиниң кылып-ла шыдаалаг үвези чок дээрзин олар бүзүреткен. Ынчангаш олар Төрээн чүрттүң чаагай хүлээп көрүүшкүнүн болгаш өөдүр чаагай өөрүп четтиришкинин дүрүм өзүгаар чедип алганнар.

Ол кадыг-дошкун чылларда фронт биле тыл чаңгыс аай дайынчы лагерь турган. Тиилелгениң шагын чоочшуладыр дээш кижилер бүгү чүүлдерни кылып турган.

Эң берге үеде безин бистиң тыныыг хөрээбиске, дайынны бүрүн болгаш эвизинге чедир тиилээр бис дээрзинге кезээде бүзүрел, шыңгыы шылгалдаңы туруштуг тулуп эрткен бис!

Тайбың үжен чыл дургузуда бистиң чүртүвүс дайынның таварыштырган балыгларын чедиишкиниг экирткеш, экономиканың, культураның, эртемниң хөгжүлдезинге, совет кижилериң чаагай байдалын бедидериге кайгамчык улуг шураашкынны кылган. Бистиң көдөө ажыл-агыйыыс базы бурунгаар ажок улуг базымны кылган.

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң, партияның XXIV съездизинин шиитпирлериниң тодаратқан хемчегериниң бедин-биле ажыктыг чоруун шак ооң көрүп турар бис. Көдөөнин миллион-миллион ажыл-ишчи хөрээженнериниң өмүнээзинден П. А. Малинина мергеен угаанныг иштинге болгаш даштыкы политиказы дээш партияга, ооң леничи Төп Комитединге изин-биле өөрүп четтирген, дайын деп чуа, улустарга ол кайы хире халаптарны болгаш качыгдалдарны чедиреril деп чүвени эки билир фронтучу чораан Леонид Ильич Брежневтиң бодунга бүгү делегейде тайбыңны ол хире изиг бүзүрелдии-биле, кайгамчык улуг энергиязы-биле камгалаан турары, ооң-биле совет кижилериниң, бүгү дешилгелиг кижи төрелгеттениң изиг үнелээшкининге, хемчээп четпес өөрүп четтиришкининге төлептиг болганы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Чоннуң чаагай чоруунуң дугайында, бистиң кара хөрүүнүүт эвес черивисти, бүгү көдөө ажыл-агыйыы хөгжүдер дугаймда улуг сагыш салыышкыны дээш четтирдим деп бүгү сагыш-сеткилимден чугаалаксаан тур мен.

Шак ол сагыш салыышкынга бистер будурген чаа-чаа күш-ажылчы инжиис-биле харылаар бис, бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың XXV съездизинге төлептиг ужуражыр бис деп, көдөө ажылчыларының өмүнээзинден бүзүредирии чөпшээреп көрүңер.

Байыр чедирери-биле совет аныяктарга сөс берген. Марш аялгазының үнү-биле залга РКП(б) ТК-дан болгаш СЭКП ТК-дан тураскаалдыг туктарны, ВЛКСМ ТК-ның болгаш Бүгү-эвилелдин пионер организациязының туктарын, орденниг комсомол организацияларының туктарын киирип келген. Колонияларда — чүрттүн аныяк ажылчын салгалының төлээлекчилери, студентилер болгаш школачылар. Ооларда болгаш уруглар — эвилелдешкен республикаларның каас-шиник национал хептериг, студент тудуг отрядтарының дайынчыларының формаларын кеткен, БТУ өөреникчилери чыскаалып келер хептериг.

Индирже ажылчын оол, колхозчу кыс, студент, БТУ өөреникчизи, школачы уруг үнүп келген. Оларның үннери чаңгыланып турган.

Бис дайын сөөлүнде төрүттүнген салгалдың өмүнээзинден чугаалап тур бис. Совет улустуң, ооң эрес-маадыр Чепсектиг Күштериниң кылган маадырлыг шылгаралының улуг чаагайы бистиң чүректеривиске, келир үеним бүгү салгалдарының чүректериге мөңгеэн-биле чүрттаар.

Шак ол чаңыктыг, дицмиттиг чылдарны бистеи чеже-даа он-он чылдар ырадыр болза, совет улустуң демиселинда хей-аът кириикчизи болгаш организакчы леничи Коммунистиг партия турган деп чүвени кажан-даа утпас бис. Ол бодунуң эң эки ооларын болгаш кыстарын эң-не айыылдыг, эң-не берге херектерже чорудуп турган. Москвадан Берлин чедир Тиилелгениң бады сөзүн болгаш куруккан черин шиңгээдип алганы» деп медаль-биле шаңнаттым.

Назын улгаткаш, пенсиялей берзимзе-даа, «Коммунизмниң херели» колхозтуң кошкарларын азыражып турар мен.

НОМ СУМКАЗЫ

Моге-шыырак, узун-чазгай Сергей Ойдупаа-биле Бай-Хаак суурнуң ном садыынга база ужуражы берген мен де.

— Бир класска өөренир бичин уруум бар. Ном сумказы бар бе?—деп айтырар болду. Сергей Часыгбаевич шалып алгаш, келир күүн школага өөренир бичин уруунга кара сумка садып берди. Дүптүг саваны куруглатпас дээрзин ол ыйнаан, тыва чогаалчыларның номнарын саткылап алгылады. Оларның аразында мээң чыпды чогаалдарымның биргн тому база бар болду.

— «Хөрээженниң чоргааралын» кыйгырган мен. Аванны кончуг сагынган мен. Ол номну бижээн кижи сен сен бе?— деп, чоруй, Сергей Ойдупаа мени кужактаптарга, ном садыынга турган кижилер бистиве көрүп берди.

Бир шагда ланчыыны холга тудуп чораан эрги шериг акым ам мээң номумну холга тудуп чоруур боорга, артында чаш төлүнге белек кылдыр берген турар боорга, канчап черле магаддавас мен чээ!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг телеграммалар чоруткан черлер:

Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң Шериг Чөвүлели;

МАРН-ның Убса-Нур аймак комитеди болгаш МАР-ның аймак күүскому;

МАРН-ның Завхан аймак комитеди болгаш МАР-ның аймак күүскому;

МАРН-ның Кобдо аймак комитеди болгаш аймактың күүскому, Моол-совет найырал ниитилелиниң аймак чөвүлели;

Моол-совет найырал ниитилелиниң Баян-Ульгий аймак чөвүлели.

Бо телеграммаларда 1941—1945 чылдарның Ада-чүрттүң Улуг дайынынга совет улустуң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң гитлержи Германияны ашкан төөгүлүг Тиилелгезиниң 30 чыл болганы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирген.

КРЕМЛЬЧЕ, ЛЕНИНГЕ

Май 8-те «В. И. Ленинниң Кремльде кабинеди болгаш квартиразы» деп музейге миллион дугаар көрүкчү келген. Ол болза электри септекчили, электроподстанцияларны болгаш Москваның В. И. Ленин аттыг метрополитениниң четкилерин хандырар албанның партия организациязының секретары, Ада-чүрттүң Улуг дайынының киржикчизи, Ленинград камгалалының киржикчизи, күш-ажылдың хоочун кижизи В. Н. Шелухин болган. Бүгү улустуң байырлалының — улуг Тиилелгениң 30 чылының бүдүүзүнде ол аңаа найысылал метрополитениниң хөй болук ажылдакчыларын чедирип келген, метрополитен бодунуң 40 харлыг болганын май 15-те демдеглээр деп турар болгай.

(СЭТА).

ФРОНТУЧУНУҢ САКТЫЫШКЫНЫ

Дайынга киржип чораан кижиниң допчу намдары-биле таныжары сонуургаңчыг. Ада-чүрттүң кыырынга айыыл диргелип келирге, октуг боону холга туткаш, дайылдажып чораан кижиниң дугайында хензиг төөгүнү бараалгадып көрейн. Оюн Часыгбайның дайынга киржип чораан дерт оглунуң улуу Сергей Ойдупааның тераэн черинге беш катап барган мен. Ол ачыйның чугаазын шала-була бижээзним бо ийин.

КОММУНИСТ МЕН

1910 чылдың майның беште Элегестиң Ол-Арыг деп черге торуттүнген мен. Сыын, мыйгак турлаа, дыттыг, шивилиг арыг чүве. Ам ол арыгның орнунда дөңгүр-дөңгүр төжектер хочунайның оргулаар. Он алды харлап чораан, аныяктарның революстуг эвилелиниң кежигүнүнге кирдим. Аревэниң чоруткан черинче чоруп, кылдыктан ажылын кылып чордум. «Элегес» күрэоному чапчаа тургустуна бээрге, бугасуунну хүүрек, озук, кускунхаай, лом-биле касчып турдум. Мээң ол казышкан бугам суубиле Тока аттыг совхоз ам-даа тараазын суггарбышаан, чылдың-на сава сыңмас дүжүттүү ап турар. Оон араттың ревшериинге келген мен. Арат чазаанга удурланган Хемчик үймээни үне бээрге, бир болук дайынчылар-биле мени ынаар чорутту. Бора-Шай, Хандагайты, Каргы. Моген-Бүрен одуртур дескен дээрбечилерни сыындыр сүүп чайлааш, ону когун үне бістывыс.

Чалыы назынымны эктимге ланчыы чүктеп, холумга селеме тудуп, эзер кырынга эрттиргеи мен, чоннуң хостуг эргезин аңгының дайзыннарындан камгалажып чораан мен, ынчангаш 1932 чылда нам кежигүнүнге кирдим.

Ном-дептер орнунга ланчыы чүктеп, карандаш орнунга хүүрек, селеме тудуп өскен кижи-дир мен. Тываның чаа үжүү көстүп келирге, бодум-на солунну ноомуптар, адым салыптар кылдыр өөренип алган мен.

Черимге чанып келгеш, мал болгаш хову бригадиринге ажылдап турдум. Дөртен бир чылдың январьдан дөртен үш чылдың августа чедир Элегес сумузун даргалап, фронтуга дузаламчы чыыр ажылды чоннуң ортузунга чорудуп келдим. Херек апарза, дайындыва кады чоруптар кылдыр дуңмаларым ооллдарны бодумнуң дайымга киир сургап алган мен.

ФРОНТУЖЕ ЧОРУПКАН БИС

Дөртен үш чылдың август 25-те дөрт алышкы аал-чуртувустан аттанып үнүпкен бис. Улуу мен мен. Орук баштап челзип ор мен. Мээң соомдан чыда калбайн дуңмаларым ооллдар Хүүлүңмей, Айыыжы, Седип-оол чергелештир халдын органнар. Дорган-на Кызылга халдын кирип келген бис. Чаңгыс иеден төрээн алышкылар аңгы-аңгы шериг эртемниг болгулаан бис. Мен часпас адыгжы турдум. Хүүлүңмей биле Айыыжы пулемётчиктер. Седип-оол артиллерист кижи. Ол он сес аът сөөртүр үтер-боолуг болгай. Тос айның чаазында бисти Кызылдан фронтуже үдеп чорудупкан.

ЧАҢГЫС АЪТКА УШКАШКАНЫВЫС

Ынчаарда үжен үш харлыг турган мен. Дайын шолунге коргунчуг-даа, каттырынчыгдаа чүве туруп болур. Бистиң командиривис Оюн Оолак беш кижини кежээки хайгыылче үндүрүпкен. Сагыш ышкаш чүве болза, бир немецти диригге тудуп эккээр болдадыг бис. Дүнекиниң он ийи шак үеэинде келир болчаглыг чоруткан бис.

Сарат-оол, Дыртык, Чапаалай, Доңгулак суглар суурже кириптивис. Мен мурнап чорту орган мен. Кежээ дүшкени-даа билдинмес, хүн үнгенидаа билдинмес, мунгаш ыш орукту дуй бүргепкен. Частыр былда-мина хөөп каан черге таваржы берген бис. Хеп-хенертен былда частырда, хамык довурак-доозунну, ширик-хорзүнүү чер иштинден бир-ле күчүтен дээрдиве буруладыр бүлгүрүпкензиг болу берген. Бирээвис өлген. Мээң аъдымның чодазын чара шаапкан болган. Өске аъттар чер иштиндяве хомдуне берген. Чогум каш шак эрткенин кижи билбес чүве чораан. Аймаравазын бодааш, таакпылаар-ла. Чер чырып келген. Дириг арткан дайынчылар чаңгыс мээң аъдымга ушкажып чораан, чедип келген бис.

АЙЫЫЖЫВЫС ӨЛҮРТҮП КАГДЫ

Дубно хоорайны немецтерден хостаар дээш шаап халдап турганывысты эпти-ле сактып кээр мен. Дуңмаларым Хүүлүңмей биле Седип-оол балыглатты. Мен база балыглаттым. Бир ок чодамны өттүр дээпкен. Бир ок дөңмектиң дөңүн өттүр дээпкен, биче болза мырыңай ат бол часкан. Пулемётчик дуңмам Айыыжы ол орта өлүртүп кагды. Немецтер хамыктың мурнунда пулемётчик кижини узуткап чок кылыр куурумчулар чораан. Берге-ле тулчуушкун болган. Бир чамдык өөрүвүс Дубно хоорайны хостажып турган, чуртундува чанып келбеин барганнар.

Балыглаткан улусту баштай Ровноже, оон Киевче эккелген. Сегий бергеш, чадаг шеригге кирдим. Эжим Дажызаң-биле Кремнесь деп хоорайны хостаарынга кириштивис. Ооң адын бичии соора адапкан база чадавас мен. Чүү-даа болза Румыния кызыгаарының бетинде хоорай чораан. Ол хоорайга беш тыва кижи каттыжа бердивис. Сөөлүүредир он тыва эки турачылар болу бердивис. Чарлык-өзүгаар тываларны чандырып чорудупкан. Фронтуже чоруткан хүнүн, дайын шолуиден аттанган хүнүн утпас чүве-дир. Коврово хоорайдан июль 5-те төрээн Тываысче чоруптувус, 25-те Кызылга чедип келдивис.

Хүүлүңмей Тывата оң холу чок чанып келген. Дайынның балыы чыл келген тудум кежээлеп кел чыткан. Дуңмамны Томск хоорайга чедирдим. Ол хоорайга эмнедип тургаш, 1952 чылда чок апарды.

Алдан беш харлыг Сергей Ойдупаа дуңмаларының дугайында чугаалай каапкаш, эриннери бырлаңайны берди, сактырымга, Степан Сарыг-оолдуң «Моңге алдар» деп өлүлүүнүң бир мынды сүрлүг одуругларын сымыранып номчаанзыг болду.

Омак-хөглүг каткы,
чугааң, ырың-шоорун,
Оран-чуртка аътка шапкан
шимээн-даажың
Ол-ла хевээр көзүлбестеп,
дыңналбастап
Оожум-ыржым барганы ол
бе, читкени ол бе?..

ҮЖҮҮРЛЕЖИП ЧОРДУМ

Мен бодум хүрешке кончуг сундулуг болгаш Сергей Часыгбаевич Ойдупааның хүрежип чораанын айтырган мен. Хөөреп берди.

Моге чораан мен. Хүрежип чораан мен. Алдан дөрт моге салган черге Бай-Тайга чүрттүг Кара-Намчыл-биле ийиаээ арткан бис. Кончуг аргалыг, хөй хүрештиг моге болган. Аваангыр-тудунгур, аргаавыястыг моге. Мегеледип каапкаш, үжүүрлештим.

Бир үжүүр хунаашканым кара хөк чүве боор. Дөрт моге арткан бис. Каа-Хемниң 120 кг деңзилиг моге Роман-биле 96 кг деңзилиг мени таварыштырыпкан. Кызылга чүве. Моге Роман тыва-лар аразынга өскен болгаш кончуг тывалап хүрежир, ылаңгыя тевери суг кедергей. Роман кижиниң эгин содаандан сегирип аарга, ызырар кыскаш-биле кызыпкан ышкаш болур. Үш катап деп дүштүм. Могем кончуг, холум четкен соонда, тудуп алган могемни чыттыр савалтар турган мен. Бис деп дүжериивске-ле чыскаалга келген чон чир шоп дүжүп-ле турар. Дөрт дугаарында моге Романны черге дүжүрүпкен мен.

— Чадап кагдым!—деп, Роман бажын чайып бар чыдар чораан. Ооң соонда ужурашпаан мен. Та, фронтуже чоруткаш ол олчаан келбейн-даа барды-лы ыйнаан. Үжүүрүнге ам Тес-Хемде чүрттап орар Шавы-Хууракка таварлашкан мен. Эжим шүүлдү, мен үжүүрлештим.

Үш дугаар үжүүрлешкеним кедергей берге болган. Кызылдың Доңмас-Сугда теректер аразынга ийи дугаар ярмарка болган. Ол орта 128 моге салган. Үш хүн хүрежип келген бис. Чөөн-Хемчиктің Арзылаң Чамыян-биле тутчу берген мен. Ол менден үш хар улуг кижи. Арзылаң Чамыяң моге салыкчызын долгандыр хиктелип, чер тепсеп турда, чоогунда майгын сирлеңейни бээр, хоомай могелериниң сузу бастына бээр болгай. Улуг найырга Арзылаң Чамыяң шүүлдү, мен үжүүрлештим, хомудалдаа чок! Мээң хүрежип чораанымдайын шолунуң кадыг-бергелерин ажып эртеринге кончуг дузалыг болган, ынчангаштың аныяк шаам сактып орарым ол.

АЖЫЛДАП-ЛА ЧОР МЕН

Фронтудан келгеш, Элегес сумузун даргаладым. Мээң сумуу даргалап турган үем, дайынга чораны дег, берге турган. Кошкун-быдаргай амыдыралдан сууржуп амыдыралче шилчиирин белеткеп турган. Сумуга школа, эмнелге, садыг тудуун туттуруп эгелээн мен. Баштай тудар ыяжын

БӨГҮН—СОВЕТ УЛУСТУҢ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИНИҢ 30 ЧЫЛЫ

СОЛДАТ, ВОЖАТЫЙ ЧОРААН

Льгов хоорайның К. Либкнехт кудумчузунда 31 дугаарлыг агартыр чугайлаан, чыыт, элээн каш өрээлдиг бажың бар. Ооң хериминиң иштинде мөңге груша, чадаң ыяштар, чечектер болгаш ховар тураскаал — «Тимур болгаш ооң командазы» деп ном бар. Бо бажыңга Аркадий Гайдар төрүттүнген болгаш чуртталгазының баштайгы беш чылын эрттиргеН.

Бо бажың ам А. П. Гайдарның чечен чогаал музейи апарган. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелгезиниң 30 чылын байырлаарының бүдүүзүнде маңаа чон үзүлбестээн. Ооң эң улуг өрээлинге байырлыг шугум чыскаалдары эртип турар. Дайынның киржикчилери пионерге киргеН школачыларга галстуктарны баглап, демдектерни тыпсыр, комсомолга киргеннерге билеттерни база маңаа тыпсып турар.

«Комсомольская правда» солунуң шынзылгазы. А. П. Гайдар ооң-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринде тулчуп турган кезектерге келген. Дораа-ла солдат боон, хөй дайынчы тулчуушкуннарның киржикчизи апарган. Холунда автомат туткан, каскалыг, анаа дайынчының формазын кеткен чогаалчының фронтучу сөөлгү чуруу. Ооң чанында 1941 чылдың октябрь 26-да чогаалчының маадырлыг өлген черии чурукка тырттырган. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге эрес-маадырлыг чоруу дээш чогаалчы Ада-чурт дайыны орденниң бирги чергези-биле өлгениниң соонда шаңнаткан.

Музейниң материалдары совет патриот-чогаалчыны өстүрүп, кижизиткен өг-бүле-биле бисти таныштырар. Ооң адазы Петр Исидорович, Наталья Аркадьевна Голиковтар эге школа башкылары, кайызы-даа Льговтуң чигир завбдунуң ажылчыларының арызына революсчу пропаганданы 1900 чылдың эгезинде тарадып чоруп турганнар.

Гайдарның шериг папаха кеткен чуруу. Ону он дөрт харлыг тура Кызыл Шеригге киргеш тырттырган. Чогаалчының хуу херектерде база хөй. Москвага чурттан турда, бажыңында турган бөдүүн столу. Ооң кырында будук шиля, школачы демир-үжүк. Бо столга Гайдар бодунуң чогаалдарының дыка хөйүн бижээн.

Совет Эвилелинге болгаш даштыкыга парлаан чогаалдарының томнарын мында база делгээн. Оларга уруглар мурнундагызы дег ынак. Олар уругларны Төрээн чуртунга, чонунга ынак, ыынчы, соруктуг, эрес болурунче кыйгырып турар. С. Маршак Гайдар дугайында:

Солдат чораан вожатыйның
Чогаалдары уругларга
Чалданыш чок большевиктиң

Чагыы болуп мөңге арткан —дээн одуруглары кончуг-ла шын.

«Бичии чылдарымның ынак чогаалчыларының бирээзи А. П. Гайдарның музейи-биле улуг сонуургалдыг таныштым. Ооң номнары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында биске орук айтыкчызы боон чораан»—деп СЭКП Нарофоминск хоорконмуң ажылдакчызы демдеглел дептеринде бижээн. «Бөгүн уруум-биле бичилерниң ынак чогаалчызы Гайдарның музейинге чордувус — деп, Москва чурттуг В. Р. Кострова бижээн — үш дугаар класста өөренип турар уруумга Гайдарның кыска-даа бол, кайгамчык чурталгазын эки билип алырынга дузалады».

Музейге келген кижилер Гайдар дугайында материалдарның хандыкшылдыг чыыкчызы, музейниң организакчызы, Ада-чурт дайынының киржикчизи Семен Викторович Лагутничиге өөрүп четтиргении илередип турар.

Льговтуң чурттакчылары хоорайның хүндүлүг хамаатызы Аркадий Петрович Гайдарның чырык-чаагай адын утпас. Хоорайның төвүнде Гайдарга тураскаалды тургускан. Большевик-чогаалчының ады-биле хоорайның кудумчуларының бирээзин, ортумак школаны, уруглар библиотеказын, областың пионер лагерин адагылаан.

В. ВИНОГРАДОВ,
РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

(СЭТА).

Льгов, Курск область.

Берингово өөгүнде ыраныузан Ратманов ортулуктан Совет Эвилелиниң кызыгаарын дургаар Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктар эстафетазы март 29-та үнүпкен. «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан» деп бижиглелдиг вымпелди дыңзыг холдуг кызыгаарлылар тутказ чорупкан. Тиилелгениң 30 чылының бо хүнүнде ол эстафета Москвада Кызыл шелге келир.

ЧУРУКТА: Камчаткада Петропавловскиге ол эстафетаның чеде берген турган үези.

И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Солдаттың рассказтары

Михаил ЗОЩЕНКО

Бистиң траншеявыска бо-ла патефон ойнай бээр, ооң аялгаларын үн улгаттырыкчызының дузазы-биле бүдүн рота дыңнаар турган. Харын-даа чамдык ырлар немецтерге чедир чаңгыланы бээр.

«Кадыр эл кырынга Катюша, харап келгеш көрүп тургулаар» деп ырны үргүлчү салыр бис. Ол пластинканы гитлержилер база дыка сонуургаарлар. Олар ону дыннаан адыш часкап, чамдыкта дунук үннери-биле эдерти ырлажыраардаа.

Бир-ле катап репродуктордан мындыг үн дыннаалган:

— Эй, русс, «Катюшаны» салынзр. Дыннаарын күзелтүр бис, сакты бердивис.

Ону дыннаан каттыржып, патефонну эккелгеш, «Катюшаны» салып бердивис.

Чаңгыс ол пластинканы үш улай тырыкыладывыс. Олар адыштарын чазыладып,— база катап!—деп, алгырышты. Дөрт удаа салдывыс. Ынчан бистиң бир дайынчы чугаалай-дыр:

— Оолдар, үнелиг ырывыс-биле фашистерни тааладып турган чоор бис. Бо бистиң уран үүлүвүс, байлаавыс-тыр. Олар бистиң хоорай-суурларывысты өрттедип, ха-дуңмавысты, кадайларывысты, уругларывысты өлүрүп турар дайынпар ышкажыл.

Частыравысты ам-на билип, ол пластинканы ойнатпастай берген бис. Салдарлыг-ла пластинка.

Элээн хонуктар эрткенде бистиң фронтувуска «Катюша» дээр хүндүлүг пушка аалдап келген. Ооң оттуг октарының соонда фашистер «Катюшаның» кайгамчык аялгазындан хөнүү калганнар боор оң.

* * *

Кезек немецтерни тудуп алгаш, көрүп турарывыска алдеп дивес силер бе, оларның бирээзи Гитлер кара-олчаан болду: үстүкү эрнинде чинге салы, хаваанче дырап алган чүлгүүш дүктери, арын-шырайының утка чок хевири-даа.

— Аза-ла алзынам, Гитлерниң бодун уруктап албаан бис бе. Ындыг болза төөгүге-ле кирдивис— деп, дайынналар баштактанды.

Туттурганнарны штабка эккелдивис. «Гитлер» удурлажмайы, чыраалаалыг базып олурар болду.

Полк командири шак ол хоолганы кайгап айтырды:

— Кайын келген, чүү мындыг кушкаш силер?

— Чок, мен Гитлер эвес мен ийин. Алдыгы гренадер полугунуң офрейтору мен.

Полк командири уламчылады:

— Өжегээр, ынчаар өттүнүп алганыңар ол бе, азы бойдустуң чаяан кааны ындыг туржук ирги бе?

— Бойдус кайың ындыг будуштуг хайырлаар деп. Шак бо дөмейлежиги чедип алыр дээш, ийи чыл ажылдадым. Ам дээрги офицерлер безин мени көргеш сырбаш дээрлер... Дивизия начальниги безин менден дезип турган болгай.

Командир офрейтордан улай айтырды:

— Силерге Гитлер болуп ойнаан ажыы чүл?

— Дыка ажыктыг. Солдаттар менден от дег коргарлар... Ооң аңгыда дээрги офицерлер мээн-биле ооарымчалыг чугаалажыр болгаш үргүлчү шаннап турарлар болгай.

«Гитлер» оон улай чугаалап бар чорда, командир шыңгыызы-биле үзе кирди:

— Шак бо төөгүлүг хоюткуну үндүрүңер. Ооң-биле чугаалажыр хөнүүм чогул.

Гитлерге дөмей солдатты дашкаар үндүрүп келириивиске, ооң өөрү аразында сымыранчып турлар. Ол өөрүнче бар шаа-биле алгырып, чыскаалырын дужаады. Олар чүгле каттыржып кагдылар. Туттурганнарның бирээзи ефрейторнуң чушкуузунче часкагылааш:

— Капут. Өлген-дир сен, Гитлер — диди.

Гитлерге дөмей солдат хорадааныдан ариы хуулуп, карманының дүвүнге чораан хлеб тогланчыларын дайнап тур.

* * *

Оңгулардан дайзының мурнуку камгалалын хайгаарап тур бис.

Улуг лейтенант дураннап көрбүшаан, чугаалады:

— Ах, дайзынларны, чүнү үүлгедип турары ол дээр силер?

Бистер база, дураннап көре бердивис. Көөрүвүске автоматтарлыг ийи фашист элээн каш хереженнерни мурнуку одуруг-биле сүрүп алган бар чор. Туттурган кижилер бистиң совет хереженнер дээрзин эскерип кагдывыс. Олар аржыылдарлыг, бөдүүн кеттиген тараачыннар хевирлиг. Чүгле чаңгыс хереженнеН шляпалыг болду. Ол-даа хүгбай дайзынларга туттурган башкы азы пианист ирги бе кылдыр бодадывыс.

Туттурганнарны доктаадыпкаш, хүүрегтер үлеп бергениниң соонда, оңгулар кастырып эгеледи. Автоматтарлыг немецтер оларны албадап, иткилеп-ле тур.

— Кончуг дайзынларны. Бистиң боттарывыстың улузуусту боодаазывысты сылдап алгаш, чырык хүндүс-ле камгалалын кастырып ап турарын— деп, улуг лейтенант кылыктанды.

— Эжим, улуг лейтенант, адыжым кижип тур. Оода-ла дуу автоматтыг сойлукту чаңгыс дарс кылып көрейн —деп, бир дайынчы диледи.

— Часпас адыгжы-даа болзунза, муң беш үүс метр хире черге ок кыйбап болгай. Шляпалыг башкы солдаттың мырыңай чанындан ыравас хорадыын. Башкыны адып алзывысса-ла ат-тыр. Ам кажчаар, боолавас арга чок-тур—деп, улуг лейтенант чугаалады.

Часпас адыгжы шыгаап эгеледи. Боо-даа дагжады. Көрүп турарывыска демги башкы барып ушту.

Дураннап көрүп турган улуг лейтенант алгырып-ла үндү:

—Бурган-на бо! Башкы дээн киживис фашист ышкажыл. Адыгыр баштыг, харын-даа салдыг.

Дураннап көөрүвүске, демги хереженнеривис — өскертир кеттинип алган немец солдаттар болду.

Адып-ла эгеледивис. Дайзынар узун юбкаларынга ораажып, барып ужуп, үнгеп, дезип-ле эгеледилер. Ынчалзажок суттур чаъс дег октар оларны чер алыспайн узуткан кагды.

* * *

Бистиң алдарлыг артиллериивис удурланыкчыже үзүктелиишкин чок боолап келген.

Сентябрь дөрттүн дан-хаазында шаап халдаашкынче кириптивис. Удурланыкчының камгалалын чаза тавараашы, алды километр хаалай берген бис.

Дайзының турган черинге келгеш, шуут аайын тыппадывыс. Балыгланган, өлүртхендаа солдаттар чок болду. Чүгле суур кедээзинде чаңгыс хөөр көзүлдү. Чаа хөөрде хадыдаан кылган крест кедаш, ооң кыындан немец каска бөрт кедаре каап каан. Адаанда бижимели бо; «Ганс Федор—1942 чылдың сентябрь 1».

Үш хондур боолап келгеш, чаңгыс фашист бурганнаткан силерни-даа дээн хөөн-биле артиллеристерни кыжырып эгеледивис. Артиллеристер шуулдан харыыладылар:

— Бистер боттарывыс элдепсинин тур бис, олар канчан чидириг чок болур болдулар.

Ук девискээрни таварып эрткен батареяның командири ангадап, чаңгыс-ла хөөр бар болганынга элдепсиниП тур. Ол демги хөөрүүк чанынга бодаПып тура чугаалай-дыр:

— Бүгү харыысалганы бодумга хүлээнир мен. Бо хөөрүүн иштинде чүү барын көөрүбиле ону казарын дужаап тур мен.

Хөөрүү казып кириптивис. Удавайн көөрүвүске, ооң иштинде эмне сан чок өлүг мөңүлер бо чыдыр.

Батарея командири уламчылады:

— Фашистер боттарының бурган-чүдүлгезин безин мегелээрлер-дир көрүнерем. Олар арга чадаарда чидириглерин чажырып турарлары олдур. Демдеглелге ынчаар бижип каар бис.

Дидим дайынчы, могаг чок ишчи

Мария Белова бодунун чажыттары ооллар, кыстар-биле бир дөмей, төрээн Украиназынга омак-хөглүг чурттап, аас-кежиктиг келир үени, ооң ындай өөренирин күзеп чораан.

Тайбың ажыл-ишти, амыдыралды немец-фашистиг эжелекчилерниң эзлээни ханныг дайын үрээн. Кижи бүрүзү-ле социалистиг ада-чуртун камгалаар дээш демиселче киришкен. Мария дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш, фронтуга бүгү-ле арга-биле дузалажырының хемчегларин ап келген. Типографияга өрүкчүлеп, редакцияга ажылдавышаан, кызыл крест нинтилелинин даргазының хүлээлгезин үүсседип турган.

Таптыг-ла чээрби харлап тургаш, Мария эки тура-биле фронтуже аттанышкан. Ону фронтудан харылзаа училищезинге өөренири-биле чоруткан. Ажылга-даа, өөредилгеге-даа кызымаккай кыс училищени кыска хуусада чедиишкинниг доосказ, Ленинградтың Кызыл тукпуг харылзаачы батальону-биле Калинин фронтунуң мурнуку одуруунга киржип, дидимин, эрезин көргүскен. Мария Константиновнаның төлептиг дайынчы болгаш офицер мөзү-шынары дайынның кадыг-берге хүннеринде илереттинген. Ол лейтенант дужаалга чедир депшээн. Улуг Тиилелгеге чедир бодунуң харылзаачы, дайынчы, хамаатты хүлээлгезин ол төлептиг-биле күүсеткен.

Немец-фашистиг эжелекчилер-биле демиселге эрес-дидим чоруу, тулчуушкуннар үезинде үзүктел чок телефон харылзаазын хандырганы дээш Кызыл сылдыс орден-биле, хөй санныг медальдар-биле Мария Белова шаңнаткан.

Мария Константиновна бистин аас-кежиктиг келир үевис, чер кырынга тайбың, өөрүшкүлүг амыдырал дээш амытынын харамнанмайын, көргүш чокка демисежип чорааннарның бирээзи. Бо бөдүүн ишчи, фронтучу 1946 чылдан эгелеп, республика типографиязынга бухгалтерлеп, коммунистиг күш-ажыл бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының бирээзи болуп, тайбын иштин мурнуку одуруунда киржип турар. Бажы көгере-даа берзе, карактары сергек, үргүлчү хүлүмзүрүп чоруур Мария Константиновнаны танывас кижи бежен беш хар чеде берген деп бүзүревес. Ону кады ажылдап турар өөрү, коллективи бо чылдың майда пенсиняже үдээр деп турар, ынчалзаа коллективиниң хүндүлүг кежигүнү, аныякдарның дагдыныкчызы болуп ол артар.

Бо бүдүрүлгеге үжен хире чылдар ажылдаан үезинде Мария Константиновна үлегерлиг ишчилериниң бирээзинге санадып, хүндүлел самбыразынга каш катап кирген, ады бүдүрүлгениң хүндүлел дептеринде мөңгези-биле киир бижиттинген. Ооң тайбын ажыл-ижи В. И. Лениниң төрүттүнгеН хүнүнден бээр үүс чыл болган оюнда Юбилей медалы-биле база хөй санныг хүндүлүг бижиктер-биле үнелеттинген.

Мария Константиновна үш уругнуң энерелдиг иези. Оларны чаасказ азырап, өстүрген.

Х. ЮМБУУ.

Конкурстуң түңнелдери

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр Тыва АССРниң Журналистер эвилелиниң баштаар чери база ВЛКСМ Тыва обкому республиканың Культура министерствозу-биле болгаш ДОСААФ обкому-биле кады республика солунларының, телевидение болгаш радио редакцияларынга шеригпатриоттуг теманы эң эки чырыдар талазы-биле республика конкурузун чарлаан.

Тиилелге байырлалының бүдүүзүнде ооң түңнелин үндүрген. КиргеН материалдарны чугаалажып көргеш, жюри болза ук материаллар конкурстуң кол-кол сорулгаларынга дүгжүп турар дээрзин демдеглээн. Хөй-хөй материалдар социалистиг Ада-чуртту камгалаарының ленинчи идеяларының дугайын, Совет күрүнениң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында СЭКПниң XXIV съездиниң шиитпирлериниң боттанышкынының дугайын, фашистиг эжелекчилер-биле совет улустуң демиселиниң сорук киприкчизи болгаш организакчызы — Коммунистиг партияның улуттукчу ролюнуң дугайын чугаалап, улустарның эп-найыралының армиязы, ССРЭниң бүгү нацияларының болгаш биче буурай улустарының эрге-ажыктарының камгалакчызы болур Совет Армияның күжүнүң болгаш тиилеттирбезиниң алыс үилезинин илередип турар.

ССРЭ-ниң бүгү нацио-наларының совет дайынчы-түлээлекчилериниң, оларның иштинде тыва эки турачыларның немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге маадырлыг чоруун, Чепсектиг Куштерниң дайынчылары-биле кады дайзыны тийлел үнериге бүгүле херектиг үүлдерни кылып турган ажылчын эңгының, колхозту тараачыннарның, совет интеллигенцияның шудургу күш-ажылын, а ол ышкаш социалистиг Ада-чуртту камгалаарынга белен чоруккааныяктарны кижизилер дээн күш-ажылчы коллективтер-биле шеф харылзаазын тудуп турар дайынчыларның амыдыралын, өөредилгезин парлаттынган материалдарның хөй нуруузу көргүзүп турар.

Парлаттынган материалдарның чугулазын, оларның идейлиг уран-чечен деңнелин, ацгы-ацгы жанрларга бижиттингенин, кижизидкин ролюн барымдаалап көргеш, жюри мындыг түңнелди үндүрген.

РЕДАКЦИЯЛАР ТАЛАЗЫБИЛЕ:

150 рубль түңнүг **бирги шаңналды** болгаш бирги чергениң дипломун «Дайынчы алдар» деп тематиктиг арынныП үндүрүлгези болгаш шеригпатриоттуг теманы калбаа-биле чырытканы дээш **«Тувинская правда» солунуң редакциязынга** деп шиитпирлээн.

100 рубль түңнүг **ийги шаңналды** болгаш ийги чергениң дипломун Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга тураскаатканБөлүк дамчыдылгалары дээш **Тыва АССРниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга** талазы-биле комитединге тыпсыр.

ТУС-ТУС АВТОРЛАРГА ТЫПСЫР ШАҢНАЛДАР БОЛЗА:

80 рубль түңнүг **бирги шаңналды** болгаш бирги чергениң дипломун «Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар» деп тускай үндүрүлгеН организастааны база шеригпатриоттуг темага бөлүк материалдар дээш «Шын» солунуң редакторунуң оралакчызы **К. К. Сатка** тыпсыр.

Кайызы-даа 20 рубль түңнүг **мактал шаңналды** «Тыва эки турачылар» деп бөлүк чуруктары дээш «Тувинская правда» солунуң редакциязының чурукчузу **Ю. Г. Курскайге;** «Тувинская правда» солунга парлаттынган «Амытының харамнанмаанаар», «Партизаннар черн», «Кылеңниң коңгазы» деп очерктери дээш СЭКП ТК-ның чанында Нинтилел эртемнериниң академиязының дыңнакчызы **М. С. Байыр-оолга;** «Партизан уруу» дел телерадиоочераги дээш Кызылдың телестудиязының улуг редактору **А. И. Чараш-оолга:** «Кызыл сылдыс» деп тускай үндүрүлге дээш «Тываның аныяктары» солунуң кылдыс эргелекчизи **А. С. Бегзин-оолга;** Кызылдың телевидениезин дамчыштыр чугаазы дээш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи **Г. Д. Доваадорга** тыпсырын шиитпирлээн.

Кайызы-даа 50 рубль түңнүг **ийги шаңнал-биле** болгаш ийги чергениң дипломнары-биле «Тувинская правда» солунга парлаттынган «Сөстер болгаш октар», «Көк аржылчыгаш» болгаш өске-даа очерктери дээш «Тувинская правда» солунуң улуг корреспондентизи **А. М. Русский;** «Тываның аныяктары» солунга үнгеН «Аревэчи» деп очериги дээш тус черниң радиодамчыдылгазының корреспондент-организатору (Мөңгүн-Тайга) **С. М. Молдурга** оларны шаңнаар.

Бирээзи-ле 30 рубль түңнүг **үшкү шаңналды** болгаш III чергениң дипломнарын «Тувинская правда» солунга парлаттынган Кызыл гарнизонуун дайынчыларының дугайында бөлүк материалдары дээш сержант **В. Н. Колногоровка;** «Шын» солунга үнгеН «Гвардейжи улуум» деп сактыышкыны дээш пенсионер **М. С. Кудажыга** (Улуг-Хем район); «Шылгалданы тудуп эрткенниң бирээзи» деп радиоочериги дээш радиодамчыдылганың кол редактору **Д. Е. Енданга** тыпсыр.

Кайызы-даа 20 рубль түңнүг **мактал шаңналды** «Тыва эки турачылар» деп бөлүк чуруктары дээш «Тувинская правда» солунуң редакциязының чурукчузу **Ю. Г. Курскайге;** «Тувинская правда» солунга парлаттынган «Амытының харамнанмаанаар», «Партизаннар черн», «Кылеңниң коңгазы» деп очерктери дээш СЭКП ТК-ның чанында Нинтилел эртемнериниң академиязының дыңнакчызы **М. С. Байыр-оолга;** «Партизан уруу» дел телерадиоочераги дээш Кызылдың телестудиязының улуг редактору **А. И. Чараш-оолга:** «Кызыл сылдыс» деп тускай үндүрүлге дээш «Тываның аныяктары» солунуң кылдыс эргелекчизи **А. С. Бегзин-оолга;** Кызылдың телевидениезин дамчыштыр чугаазы дээш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи **Г. Д. Доваадорга** тыпсырын шиитпирлээн.

ЧУРУКЧУЛАРНЫҢ БЕЛЭЭ

Культураның болгаш дыштаныгның Н. Гастелло аттыг парытының делгелге залында Тываның чурукчуларының Тиилелгениң 30 чылынга тураскаатканы делгелгези дүүн ажыттынган.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак улуг Тиилелгениң байырлалында чонга боттарының белээ белүр база бир делгелгени бараалгатканы дээш чурукчуларга байыр чедиргеш, делгелгениң кызыл кожаазын кескеН.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы С. К. Ланзы чыылганнарга делгелгени таныштырып, тайылбырлаан. Делгелгеде янзы-бүрү жанрларның 200 хире ажылдары кирген. Ооң аразында дайынчы темага, дайынның, күш-ажылдың маадырларынга, хоочуннарынга, бөгүнгү шылычыларга тураскаатканы хөй-хөй ажылдар бар. Тыва эскадронуң комиссары Байыскыланның, эки турачылар Доваадорнуң, Даваның портреттери, дайынның киржикчилери-чурукчулар Ю. Курскийниң, И. Кузнецовтуң, Л. Протасовтуң, И. Сажинниң, Н. Туренконуң, Г. Суздальцевтиң болгаш өске-даа чурукчуларның ажылдары кичээнгейни хаара туда бээр. Чонтуң бөгүнгү чырык чаагай амыдыралын көргүскен чуруктар улуг Тиилелгениң ужур-дузазын үнелеп билириниче, аас-кежик дээш амы-тынын харамнанмаакларны утпазынче кыйгырып турар.

Бистиң корр.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Май 9-та

10 шакта Тиилелгениң 30 чыл ою-биле болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген дайынчыларга тураскаалды ажыдары-биле холбаштыр Кызылдың ажылчы чоннарының болгаш ук чер гарнизонуунуң дайынчыларының төлээлекчилериниң митингизи эгелээр. Болур чери — **Николай Гастелло аттыг паркче кирер эжик аксында шел.**

Митинг соонда чыскаал болгаш ыр көрүлдезе **Ленин кудумчузунга** эгелээр, анаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочун кижилери, школалар, өөредилге черлери, Кызыл гарнизонуунуң дайынчылары киржир.

«Хүреш» стадионга 10 шакта эки тураның «Урожай» спорт нинтилелиниң ча адар талазы-биле бирги чер дээш маргылдаазы. 14 шакта «Чер кырынга амыдырал дээш» деп шинжиткен көргүзүг болгаш Кызыл —Эрзин — Кызыл аразының авточарыжынын доостуру. 15 шакта — национал хүреш талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга 16 шакта «Спартак» болгаш «Динамо» деп футбол командаларының хоочуннарының ужуражышкыны.

Ногаан театрга 16 шакта дайынчы ырлар фестивалы. 19 шакта шериг кезээнин боттывынгыр уран үүл концерти.

21 шакта **Ленин кудумчузунга** — аныяктарның факелдиг чыскаалы. 18 шакта — республиканың Иштики херектер министерствозунуң, башкы институтунуң, «Найырал» кинотеатрының, «Уруглар ойнаракторы» бажыңарының баарында база 4-кү микрорайонда шелдерге бот-тывынгыр уран үүл концерттери эгелээр.

Май 10-да

Культураның болгаш дыштаныгның Н. Гастелло аттыг парыгынга — чоннуң массалыг селгүүстээшкини 10 шакта эгелээр. 14 шакта — педучилищениң бот-тывынгыр уран үүл концерти.

2-ги школаның спорт шелүнге — 14 шакта — Абакан биле Кызылдың хол бөмбүкчүлериниң эш-хуу ужуражышкыны. **15-ки школаның спорт шелүнге** 16 шакта — эки туранын «Күш-ажыл күрлавыры» спорт нинтилелиниң баскетбол талазы-биле бирги чери дээш маргылдаазы.

«Тываның аныяктары» солунуң шаңналы дээш эстафета **Ленин кудумчузунга** 20 шакта эртер.

Хөгжүм-шин театрынга — А. Коломиецтин «Ак-көк ивлер» деп шинзи 18 шакта эгелээр.

«Енисей» болгаш «Геолог» Культура бажыннарынга 20 шакта аныяктарның дыштаныгга кежээлери эгелээр.

ХООРАЙНЫҢ ДЫШТАНЫР ХҮННЕР ШТАВЫ.

кинотеатрларда

МАЙ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Бүзээлээшкин»** (1-ги, 2-га фильмнер) 10.00, 13.20, 16.40, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Киночыныды 8.30, «Разведчиктиң маадырлыг чоруу»** 10.00, 11.50, 13.40, 17.20, **«Челээш»** 15.30, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дидим кижилер»** 12.50, 14.50, **«Чүге дизе ынак-тыр мен»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Соңгу флоттуң аныяк далайжызы»** 10.00, 11.50, **«Хүндүткелдиң аян-чоруу»** (2 серизы кады) 13.40, 16.40, 19.40 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Чалбыыш»** (2 серизы кады) 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Телевидение

МАЙ 9-ТА

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—**«Үе». Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга тураскаатканы информастыг программа.**
10.05—**«Белорус вокзалы».** Уран-чечен фильм. Өңнүг.
11.40—11.50—Чапсар.
11.50—**«Солдат алдарының изи».** Шулуктээн композиция. РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Ковсовский күүседир.
12.15—**«Фашизмге удур демиселге маадырлыг өлгеннериниң чырык тураскаалынга. Сактыышкын минутазы».**
13.35—С. Рахманинов. Фортепиано биле оркестрге ийнга концерт. 1-ги кезээ.
13.00—**«Бөгүн, Тиилелге хүнүнде».**
13.10—**«Пионержи найырал».** Концерт. Өңнүг.
13.55—**«Бөгүн, Тиилелге. хүнүнде. Билдиимес солдаттың хөөрүүн чанында».** Октябрьның 50 чылы аттыг шелдеН дамчыдылга.
14.35—Классиктиг музыканың концерти. Өңнүг.
15.10—Документалдыг фильм. Баштайгы көргүзүү.
16.25—ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң үлегерлиг тускай оркестриниң концерти. Өңнүг.
16.45—**«Бөгүн, Тиилелге хүнүнде, аныяк назын даңгыраглаан тур». Аныяктарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга тураскаатканы манифестациязы.** Кызыл шелдеН дамчыдылга.
17.50—**«Тиилелге салгалы».** Документалдыг фильм. Баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.50—Телемедээлер. Тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

19.15—**«Москваның маадырлыг чоруу».** Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
19.40—**«Ак-көк отчугаш».** Өңнүг.

КЫЗЫЛДАН

22.10—Телемедээлер. Тускай үндүрүлге. (Тыва дылда).

МОСКВАДАН

22.25—**«Солдат алдарының изи».** Шулуктээн композиция.
22.50—**«Фашизмге удур демиселге маадырлыг өлгеннериниң чырык тураскаалынга. Сактыышкын минутазы».**
23.10—23.30—Чапсар.
23.20—**«Бөгүн, Тиилелге хүнүнде».** Ленинградта В. И. Лениннге тураскаалды ажытканындан репортаж.
23.30—01.00—**«Ак-көк отчугаштың»** уланчызы. Өңнүг.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 31-75, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 23-54, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериянын 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 16.693 ЧАГЫГ № 1511

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле ергелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00114